

CASSIAN R. MUNTEANU

Cassian R. Munteanu

MARTIRIUL CĂTANEGOR

Însemnările din război
ale unui soldat român
din armata austro-ungară

(„ATACUL“ ediția II-a)

L u g o j
1919

CASSIAN R. MUNTEANU

7188

MARTIRIUL CĂTANELOR

8078

— ÎNSEMNĂRILE DIN RĂZBOI ALE UNUI
SOLDAT ROMÂN DIN ARMATA
AUSTRO-UNGARĂ —

BCU Cluj - Central University Library Cluj

(„ATACUL“ ediția a II-a)

L u g o j
1919

CASSIAN R. MUNTIANU

8817

8768

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BIBL. UNIV. CLUJ-SIBIU
Nr. 961 -1943

1943

Tipăresc, acum în a doua ediție, volumul meu „ATACUL”, apărut în București pe timpul neutralității românești, în folosul refugiaților.

Dacă scrisul meu a contribuit câtuș de puțin la menținerea trează a conștiinței naționale, atunci când propaganda germană se manifesta deșanțată — astăzi, reîntors acasă, în România-mare, va fi o duiosă amintire pentru aceia cu cari am suferit și am luptat împreună.

Cătanelor martirizate și camarazilor voluntari le aduc prinos aceste șire.

Bocșa-montană (Sanatoriu), Septembrie 1919.

C. R. M.

Câmpul de luptă

Văzut-ați câmpul de luptă ?

...Un teren ca oricare altul : câmp deschis ori deluros, șes întins ori munți înalți, loc pustiu ori populat — doar lupta s'a dat pretutindeni unde s'a nemerit.

Numaicât pe câmpia întinsă, în loc de tufe și mușuroaie de cârțițe, zac semănate cadavrele luptătorilor ; pe drumurile răscolite sunt hoituri de cai, căruțe sfărâmate și pânii săpate adânc în pământ de obuze ; în munți zăpada murdărită de bocancii și sângele cald al soldaților ; iar unde au fost sate și orașe înfloritoare, au rămas numai tăciunii și ruine.

Deasupra cerul senin ori posomorât, ca întotdeauna ; numai în atmosferă mai plutesc mi-
asme fosforescente, cari nu se pot ridica la cer ; dar tot cerul le curățește acoperind stârvurile cu o pânză albă de zăpadă, ori trimițând o ploaie bine-făcătoare, care scurge prin șanțuri și soarbe în pământ lichidul mai urât decât noroiul, sângele închiegat.

Iar după ce bubuiturile au încetat și cete de voinici pedestri ori călăreți au trecut peste cadavre și s'au îndepărtat, atunci coboară liniștea peste împărăția distrugerii, împărăția morții.

Apoi sosesc rând pe rând și cioclii: stoluri de corbi croncănitori se rotesc și poposesc pe craniile victimelor; haite de lupi se adună, urlă, se bat și se ospătează la cel mai mare praznic al lor.

În urmă de tot vin și groparii cu târnăcoape și cu căruțe. Unii își fac cruce și oștează, alții cercetează cadavrele, le desbracă, le caută și dacă n'au aflat nimic asupra lor, injură și le lovesc cu picioarele. Apoi fac o groapă mare, adună morții în căruțe, îi duc la marginea gropii și-i mai trântesc odată.

În groapa comună morții se împacă; frați de un neam, aruncați de vitregia sorții în tabere dușmane, acum se îmbrățișează și se iartă pentru crima lor grozavă și neispășită...

După îngropăciune se deșteaptă iarăși viața. Vin țărani cu plugurile, netezesc găurile scobite de granate, înfundă tranșeiele ori le lasă în loc de răzor, dacă s'au nemerit să fie la margine de ogor. Apoi ară și seamănă și bucatele vor crește și vor da roade îmbelșugate din pământul îngrășat cu sânge... Viața renaște cu mai mult avânt acolo, unde a fost odinioară câmpul morții.

...Ani vor trece și altă generație va scoate cu plugurile din glie bucăți de oțel ruginit și oase albe, despre cari nici nu va mai ști de sunt ciołane de fiară, ori resturi de eroi nenorociți.

Și poate că urmașii nu vor ști nici atât: că acolo a fost câmpul de luptă...

Atacul

I.

Dum-dum și măcel

Învățătorul N. reîntors de pe câmpul de luptă din Galiția, începu să-mi istorisească :

În seara aceea de Mai observarăm o mișcare neobișnuită la Ruși. Era Duminică seara, știam că Rușii, buni creștini, în zile de sărbători nu atacă. Faptul acesta îi ridicase mult în ochii noștri, ai Românilor, cari am fost mânați la atac, cu câteva luni mai înainte, tocmai în ziua de Crăciunul românesc.

Dar, în orice caz, Rușii pregăteau ceva pentru a doua zi. Tranșeele lor erau abia la două sute de pași depărtare de ale noastre, așa că se auzia bine ce se petrece la ei.

Artileria trăgea de cutremura pământul, pereții tranșeielor crăpau și dâlma din față se năruia pe noi, cari stam abătuți, pitulați în găuri, așteptându-ne sfârșitul, resemnați. Așa, instinctiv ne mai adunam capul între umeri când câte-un glonte ne șuera pela urechi ; ori căscam gura prosteste când camaradul Tăutu, flegmatic — el venise doar a șaseoară pe

câmpul de luptă — ne prevestia cu siguranță matematică unde are să cază ghiuleaua, ce se auzia venind în șuier, de departe.

CHINUIȚI

Iar în răstimpurile de câteva minute, când bubuiturile mai încetau, auziam deslușit cum ciocnesc Rușii bidoanele de tinichea și cum sparg cutiile de conserve. Mare chin era să-i ascultăm cum mănâcă, noi cari mâncaserăm de câteva zile numai fân și scoarță de pe copaci și setea ni-o astâmpăram lingând pietrile.

Auziam pe consăteanul meu Lighezanu, de lângă mine, cum bolborosia încet, mai mult pentru sine :

— Apoi nouă de ce nu ni-or da ungerii să mâncăm, că doar luptăm și noi ca muscalii? Nici nevasta, nici copiii n'au acasă ce mânca. Atunci de ce se mai bat. bată-i crucea să-i bată când li-o fi ziua mai dragă!...

Mi se rupea inima ascultându-l. Ce nu aș fi dat atunci să-mi fi putut pierde conștiința, să nu mai înțeleg, să nu știu nimic, să mă tâmpesc de tot. Cât de mult doriaș să mă nemerească un glonte, să se isprăvească odată cu mine. Dar instinctul de conservare mă făcea să mă ghemuiesc și eu în pământ, ca ceilalți și să nu-mi scot capul când eram în post, ori când se comanda foc, să trag numai așa, la nemereală, în vânt.

× Dealtfel, câțiva pași la dreapta, tocmai își sfătuia soldații caporalul Florea din Cuptoare, să nu tragă în dușman căci „sânt și ei Români, ca și noi și-i mână și pe ei în foc, ca pe noi“ × De fapt, în ajun prinsesem o patrulă rusească și erau între ei și doi „moldoveni“ din Basarabia, cum își ziceau ei.

Așa stăturăm toată noaptea, în ploaie de granate și șrapnele. Câțiva din apropierea mea fură răniți, dar comandantul, căpitanul Schiller, care sta departe undeva în dosul nostru, i-a oprit când aceștia plecaseră să-i caute pe sanitari, i-a pălmuit și i-a trimis iarăș la front. Așteptam, amețiți de foame și de sgomot, să se facă ziuă, să fim alungați, prinși ori ucși, ne era tot una.

BIBLIOTECA / Central University Library Cluj

GLOANȚELE DUM-DUM

Când se revărsară zorile, văzurăm puhoiul rusesc cum pornește spre noi din păduricea din față. Mașinalicește, fără să ținem seamă de comanda plutonierului Buru, singurul comandant la un întreg batalion, care se afla cu noi, începurăm să tragem repede și neregulat.

Atunci văzurăm, ca niciodată până aci, că tirul nostru are un efect teribil între dușmani. Tipau Rușii și vaierul lor străbătea ropotul puștelor noastre. Cei atinși de gloanțe săriau în sus, apoi se întindeau nemișcați, la pământ. Ceilalți se împrăștiară și în câteva minute dispărură în pădurice.

Nu știam ce s'a putut petrece. Ne priviam ui-

miți și îngroziți și contenirăm cu împuşcatul. În acel moment de tăcere penibilă auzirăm glasul caporalului Florea :

— Măi feciori — zise examinând un cartuş — să nu mai puşcați cu de ăstea, că sunt de ălea de explodiră. Puşcă și muscalii atunci și-i vai de capul nostru !...

Examinai și eu curios câteva cartușe. Aveau un cerc desemnat pe la mijloc și ni se spunea mai de mult că servesc pentru aprecierea distanței, căci unde cad, ridică praf; încolo nu se deosebiau de cele obicinuite. Și acum aveam la dispoziție numai de acestea...

Nu avurăm multă vreme să ne gândim, căci de după niște înălțimi dela dreapta porni alt potop rusesc spre noi. Acum rămăseserăm cu totul zăpăciți: să tragem cu cartușe de acestea, ne era groază; să-i lăsăm, vin peste noi și ne nimicesc — tot va fi mai bine. Altcum Rușii sânt oameni de treabă, luptă cinstit; dacă nu te împotrivești, nu lovește. Dar puteau să fie mongoli ori siberieni și aceștia nu cruță.

Până una-alta Rușii sosiră peste noi fără să aibă rezistență. Cei cari dintre noi, disperați, s'au împotrivit, au fost străpunși; ceilalți am rămas neatinși.

Lângă mine sări în tranșeie o namilă de rus, cu fața spână de copil. M'a apucat de mână, cum stam uluit și mi-a sbierat în urechi: Predai-se! Nu am zis nimic și nici nu am făcut vre-o mișcare

Astfel câteva clipe ni se părea că am ajuns prizonieri și fața începu să ni se însenineze.

MĂCELUL

Artileria rusească, cât ce a ajuns infanteria lor peste noi, a încetat cu bombardarea pozițiilor noastre. În schimb artileria austriacă, care până aci nu ne dăduse ajutor, acum începu să tragă drept în noi. Cădeau ai noștri și dușmani deavalma. Rușii se așezară repede în tranșeele noastre, așa că noi furăm dați afară. ✕

Ce era de făcut? Văzurăm pe plutonierul Buru, rănit la picior, că o ia la vale schiopătând. Noi o luarăm după el, instinctiv, ca oile, aruncând ranița și armele, fugiam împrăștiți. Când ne apropiară de rezervele noastre (regimentul 18 unguresc de honvezi), aceștia deschiseră un foc viu, probabil ca să ne protejeze retragerea. Și mai mulți dintre noi căzură de gloanțele ungurești, decât de cele rusești, cari cel puțin ne secerau din spate...

Când ne-am adunat, pe la amiazi, din batalionul al IV-lea al regimentului 43 românesc, din cei peste șase sute de oameni, câți eram la începutul atacului, mai rămăsesem șaptezeci și doi, și între aceștia erau mulți răniți. Era vorba — îi auziam discutând pe ofițerii regimentului unguresc — că ne mai și decimează pe cei rămași, pentru că am voit să ne predăm dușmanului și pentru că am fugit. Dar se vede că s'au îndurat și ne-au iertat...

Caporalul Florea ne arăta, cu fața radioasă, rana care i-o făcuse umanul glonte rusc, perforându-i umărul stâng. Il fericiam toți, vedeam că e scos din luptă și știam că se va îngriji el multă vreme cu spânz și alte medicamente băbești, prin spitale, să nu i se vindece rana la timp, așa că numai târziu va fi mânat din nou la junghiere, pe câmpul de pieire galițian...

II.

Excitantele

După amiazi stăturăm câteva ore de rezervă, în dosul frontului și din rămășițele batalionului făcură un pluton. Către seară, după patru zile de foame, căpătarăm în sfârșit pește uscat și sărat, care-l înghițirăm ca lupii, bucăți întregi, nerumegate. Doi inși se înecară, alții nu puteau să înghită, le era gâtul uscat.

Mai trebui să ducem pește și camarazilor din batalioanele I și III (bat. II nu mai exista, se nimicise cu patru zile mai înainte), cari rămaseră în primile linii. Apoi în urmă, aiuriți de sete, ne destupară câteva butoaie de vin roșu și dulcuț, căpătarăm mai bine de o jumătate litru de om, și-l băurăm dintr'o răsufare.

EFFECTUL

Peste câteva minute ni se îmbujoră fețele, până aci palide și crispate, devenisem neliniștiți, ne venia să alergăm, să ne aruncăm unul asupra altuia, să ne sfâșiem, să ni se astâmpere agitația. Ofițerii unguri râdeau de noi, ori le părea bine

văzându-ne în voie bună. Nu ne-am îmbătat, eram treji, dar ziceau camarazii că vinul trebuie să fi fost fermecat.

Abia apucărăm când pe înserate furăm trimiși din nou la front să acoperim flancul stâng al batalioanelor I și III, cari trebuia să treacă peste noapte în atac cu baioneta, să ocupe cu asalt satul care le sta în față.

Trebuia să înaintăm în cea mai mare liniște până la pozițiile noastre. Locotenentul Sümegi venia în urma noastră și cu revolverul în mână ne îndemna „Vorwaerts!” — înainte și „Ruhe!” — liniște, când deodată camaradul Lighezanu, prea agitat de vin, ori că îi detersă nervii faliment, destul că începu să chiuie și să cânte. Am auzit în urma noastră pocnind revolverul d-lui locotenent și... Lighezanu a încetat să cânte, pentru totdeauna. Nici locotenentul Sümegi nu a cutezat să se mai arăte vreodată între noi...

Când am ajuns iarăș în primele linii, cele două batalioane ale noastre trecuseră în atac. Au fost cele mai grozave momente pentru noi, cum eram cu sângele înfierbântat, dornici de acțiune, totuși să stăm pe loc și să privim oribila luptă cu baioneta, câteva zeci de pași la dreapta și înaintea noastră.

Luptau Românii însălbăteciți de peștele sărat și de vinul fermecat. Vedeam pe strada lungă a satului (Kozicze?), la lumina caselor cari ardeau, cum se măcelăresc și se încheștează. Cam două ore a ținut lupta piept la piept, cu zgomot infernal și țipete asurzitoare— și Rușii fură scoși din satul în ruine.

X Atunci ieși din rezervă și regimentul unguresc, care se puse să-i urmărească. Ei au cules și laurii victoriei, iar noi am rămas aceiași „valahi trădători“, măcelăriți și batjocoriți. Doar gazete lor trâmbițară acasă și acolo unde nu se știa, cu ce elan luptarăm pentru „statul unitar-național-maghiar“ și... afurisit.

Toată noaptea ascultarăm vaietul răniților și muribunzilor: Au mama mea! Boje moie!— rugăciuni și blesteme amestecate, românește și rusește. De zeceori mai bine am fi dorit să fim mânâți în foc, decât să veghiem și să ascultăm. Tremura carnea pe noi și pe toți ne apucase sgârsciurile ca de holeră.

FRĂȚI ÎNDUSMĂNIȚI

În zori am fost împărțiți în mai multe patrule să căutăm răniții prin sat și Rușii cari au mai rămas ascunși prin casele nedărâmate. Noi eram patru inși, conduși de caporalul Lăzărel din Belinți, astăzi prizonier sănătos. Ajunsesem la cea dintâi casă dela marginea satului, călcând peste cadavre. Caporalul Lăzărel ne îndemnă:

— Mă, ia căutați unul în casă că o fi vre-un rus! Iar din lăuntrul casei ne răspunse un glas jeluitor, în limba curat românească:

— Am fi și aicia, fraților, patru ruși...

Înlemnirăm... Caporalul Lăzărel își duse mâna la frunte, ca și când ar fi alungat o vedenie urâtă, și intrarăm, cu toții în casă. Acolo erau doi ruși răniți mai ușor, un basarabean cu coastele sparte

de baionetă și încă un caporal „moldovean”, Toader de lângă Chișinău, care nu era rănit.

Chemărăm sanitarii cari îi luară pe cei doi ruși răniți, dar când îi veni rândul basarabeanului cu coastele sparte și leșinat, sergentul neamț, comandantul sanitarilor, își exprimă părerea :

— Pentru ăsta mai bine fi un glonț. Asta nu trăește !

— Ba să-l luați și pe el — sări Lăzărel cu gura — să nu-l pușcați că vă spun la domnu doctor !

— Că doar chiar domnu doctor spus la noi să pușcăm pe care rănit rău — răspunse neamțul zimbînd.

Tăcurăm și sergentul neamț plecă... Lăzărel scotoci prin sân, scoase o năframă albă, curată și împodobită, poate că dela iubita lui — și astupă cu ea spărtura din coasta basarabeanului. Apoi ordonă la doi soldați din patrula noastră să-l ia ușor pe puști și să-l ducă ei.

leșirăm afară... Cei doi caporali, amândoi de o lege și de un sânge, însă dușmani — se priviau duios. Intr'un târziu Toader basarabeanul, acum prizonier, îndrăzni să întrebe sfios :

— Voi sunteți dela România, fraților ?

— Ba, noi ni-s din Ungaria — răspunse Lăzărel — și ni-s mulți acolo, tare mulți !...

— Și noi suntem mulți ! — adăogă Toader și întrebă iarăș :

— Și pentru cine luptați voi acolo, dela Ungheria ?

Lăzărel rămase mut, cu ochii ațintiți în pământ și tot Toader rupse tăcerea :

— Noi luptăm pentru Țaru...

SPRE SOARE-RĂSARE

...Din depărtare se auzia ropăitul puștilor și gemetele basarabeanului, pe care-l duceau ușor soldații noștri.

Mi-am răzimat fruntea pe un par, lângă care zăcea cadavrul unui camarad cu parole cireșii, sub gardul rupt și stropit cu sânge românesc— și am început să plâng nervos, cu sughit... Cei doi caporali m'au văzut și au înțeles, dar mi-au zis nimic...

De după vârfurile Carpaților, dinspre România, ieși soarele mare și însângerat. Caporalul Toader al lui Tichon Diaconu din Basarabia, își luă chipiul de pe cap, evlavios, și se închină smerit.

Iar caporalul Niță Lăzărel din Banat, oftă prelung și... blestemă cumplit.

Și toți trei priviam spre răsărit...

III.

Înmormântarea

După atac s'a procedat la înmormântarea cadavrelor.

Pe terenul din fața noastră, de unde ne retrăsesem în preziură, au rămas peste o sută de cadavre românești, în mare parte culcate de gloanțele regimentului unguresc care ne „protejase” retragerea, cum ziceau ei.

O zi întreagă am stat cu victimele măcelului în fața noastră. Cei cari dintre răniți, și-au venit în fire, s'au târit până la noi. Mai mulți însă intenționat greșiseră direcția și se târau spre tranșeele rusești. Nu voiau sărmanii să mai dea tață cu tratamentul unguresc din spitale, unde dacă nu au noroc să moară, apoi sânt trimiși nevindecați din nou la măcelărie, până dispar ori se prăpădesc. Au fost însă observați, în intenția lor, și de unguri cari și-au pus câțiva țintași de ai lor pândă, să vâneze după răniții noștri, cum i-ar vedea îndreptându-se spre tranșeele rusești, și au fost vânați mulți...

Sub seară s'au prezentat câțiva dintre soldații noștri, cari aveau rude ori prieteni între cei morți, rugându-l pe comandant să-i lase să-și aducă peste

noapte camarazii, să-i îngroape cu cinste în dosul frontului. Noul comandant, căpitanul Gyárfás, i-a gonit cu cravaşa, zicând că hoiturile din faţa noastră stau bine şi ne vor servi de acoperemânt când vom primi ordinul să înaintăm.

A doua zi pe la amiazi auzirăm dinspre tranşeele ruşilor suflându-se „încetarea focului” a noastră. Credeam că iarăş vor să ne atragă în vreo cursă cu semnalele noastre, ca de atâteaori. Conţenirăm cu împuşcatul ca să ne convingem. Atunci de după o curmătură văzurăm apărând un steag alb, apoi un soldat rus, al doilea, al treilea şi gornistul care sufla din răsputeri. În urmă ieşi şi un ofiţer fără sabie şi cu toţii se îndreptară spre noi. La vreo două sute de paşi se opriă în faţa noastră şi aşteptară.

Comandantul nostru era zăpăcit şi-şi răsucea mustaţa unguerească nervos. Bănuia că are să se pună la cale vreo procedură umană şi asta nu-i venia la socoteală. În sfârşit trimise un caporal la parlamentarii duşmani să-i întrebe ce vor. Aceia răspunseră — vorbeau doar toţi româneşte — că dânşii oferă un armistiţiu de patru ore, ori şi mai mult, şi vor da şi ajutor pentru înmormântarea creştinească a soldaţilor noştri.

Ofiţerii noştri stătură pe gânduri, nehotăriţi. Le era, poate, ruşine că propunerea politicoasă vine din partea duşmanului, deşi cadavrele sunt toate ale noastre. Atunci se produse un murmur dealungul tranşeeilor, câţiva soldaţi fără voie ieşiră afară şi

începură să caute printre cei morți pe prietenii și cunoșcuții lor— așa că ofițerii noștri în cele din urmă cedară și primiră. Căpitanul Gyárfás duse răspunsul, se salută cu ofițerul rus, care-i întinse tabachiera cu țigări, ceea ce dânsul nu primi. Abia se înțeleseră prin intermediul unui soldat român, căci căpitanul nostru nu știa nici românește, nici franțuzește, iar nemțește vorbea mai rău decât ofițerul rus. Oferta rușilor de a ne ajuta la acoperirea cadavrelor, fu refuzată, căci se temeau de dâșii că vreau să ne atragă în vreo cursă. Astfel rușii se retraseră și ai noștri începură să adune cadavrele.

Veniră și câțiva soldați unguri de încredere, cari aveau misiunea să profite de cinstea și umanitatea Rușilor, apropiindu-se cât mai mult de tranșeele lor să le spioneze. Ceilalți trăgaci unguri erau cu puștile îndreptate spre noi, să ne culeagă de cumva am face vreo mișcare de trădare, deși acum dam zor să ne îngropăm morții.

Camarazii mei duceau pe puști câte doi inși un mort. Nu peste mult sosiră și cioclii noștri, douăzeci de țărani ruteni, dela cari învățarăm cum să transportăm cadavrele mai ușor.

Dâșii aveau niște cârlige de fier speciale, pe cari le înfingeau în ghetetele morților și așa îi târau după sine până la groapă. Acolo unul apuca mortul de picioare, celalt de ceafă, odată îl balansau spre dreapta, apoi îl asvârliau în groapă, cum arunci sacii de țărâțe.

Un fruntaș prost era însărcinat să adune „Ti-

dula morții", capsulele de identitate dela morți, dar aceasta mai de multe ori se neglija, căci intenția lor era să nu se știe vreodată exact câți dintre „valahi” sângerară pe cele câmpii galițiene.

✕ Eram cu acest fruntaș și ne plimbam pozaci printre cadavre. M-a surprins doar leșul consăteanului meu Crestescu. Era întins pe spate cu ochii mari, deschiși, cu pumnul drept amenințând spre cer, în tâmpla stângă o gaură mică și o dâră siabă de sânge. Moartea l-a aflat rostind vreun blestem groaznic la cer, asupra rezervelor ungurești, așa a încremenit. Cei mai mulți erau culcați cu fața la pământ, cu brațele deschise, par'că îmbrățișau glia care i-a plămădit, i-a urgisit și iarăș i-a primit.

După ce am rostit cu toții un „Dumnezeu să-i odihnească” — căci preotul departe de noi petrecea la statul major unguresc — ieșiră iarăș de unde ieșiră câțiva soldați ruși și implântară pe movilă o cruce mare, pe care învățătorul D... scrisse cu creionul „160 de soldati români din reg. 43” — dar la ordinul d-lui căpitan Gyárfás trebui să șteargă și să scrie din nou ungurește și nemțește: „Soldați morți pentru patrie din K. u. K. Infanterie — regiment Rupprecht Kronprinz v. Bayern No 43” — numai atât.

Apoi ne retraserăm iarăș în găurile noastre subpământene și deschiserăm focul. Doi soldați fură trimiși în fața tribunalului de războiu și ulterior fură impușcați, pentrucă au luat două cutii de conserve dela un mort. Altul cu numele Vuia trebuia să stea două ore pe loc deschis, înaintea

tranșeiilor, din pedeapsă, pentru că a lăcrimat când l'au aruncat cioclii și pe frate-său, ca pe un sac, în groapă, peste ceilalți morți. Deși tot dânsul în debandada retragerii, când cineva i-a spus că a căzut și frate-său, i-a răspuns năcăjit :

— Apoi eu ce să-i fac!

* * *

Iar drumetul din alte vremuri mai bune, care după furia războiului se va duce în călătorie de plăcere pe cele câmpii galițiene, unde atâtea mii de frați de ai noștri fură lăsați să sângereze pentru o cauză dușmană aspirațiunilor noastre— la dreapta de Stry-Sambor va vedea o movilă mare cu inscripție streină, pe o cruce dăruită dușmanului de soldații credincioși ai Țarului— să știe că acolo zace o parte din floarea Banatului : ruptă, batjocorită și martirizată...

Și să-și noteze că așa se prăpădiră Românii în armata streină.

Tragedia unui cioban

— O N U Ţ —

Ori d-voastră nici nu-l cunoaşteţi pe Onuţ, umilul soldat român, care se bătu pentru ţara ungurească? Nici nu aţi auzit de el? De necrezut!

Doar i-aţi văzut cel puţin chipul prin cele reviste nemţeşti, cum s'a prezentat la mobilizare: chipeş, în haine albe, curate, ca dealtfel toţi cei de un neam cu el. Oraşul strein îşi schimbase faţa, câteva zile înălbise de ei.

Onuţ a venit la prima chemare, ca tot omul disciplinat şi deprins să fie în toate locurile cel dintâiu — şi... nici n'avea alta de făcut.

Deşi purta cam îndrăzneţ tricolorul românesc la pălărie şi se plimba provocător în faţa jandarmilor cei cu pene de cocoş, aceştia de astădată nu mai cutezau să-i zică ceva.

Chiuia de se cutremurau geamurile caselor mari. Domnii dela oraş, conţi şi baroni, la început se temeau că va face răsmeriţă, apoi s'au încredinţat că Onuţ chiuie de dragul războiului. Vezi că

d-lor nu cunosc firea românului, care mai chiuie și la neceaz...

Destul că Onuț s'a dus la cazarmă, s'a prezentat și s'a îmbrăcat. Negreșit că-l prindeau bine hainele sure, noi de noiță.

Dar când și-a aruncat hainele lui, țundra și opincile, în grămada din mijlocul curții, o jale mare l-a cuprins. Nu atât după haine, ci pentrucă auzise dela alții mai cărturari, că acum s'a isprăvit cu Românii. căci sunt trădați de frații lor...

Buimăcit s'a așezat pe un bolovan într'un colț retras al curții și în câteva clipite și-a depănat în gând, pentru cea din urmă dată, viața lui atât de simplă de până aci.

...Bunicul său avea mine de aur în țara Moșilor, tatăl său deja trebuia să ia drumul pribegiei, cu cercuri și cu ciubare, așa s'a și prăpădit. Mamă-sa îl lăsase de mic în grija unor rudenii, a plecat servitoare în Țară și de aproape douăzeci de ani nici că se mai știe de ea. Carte nu a învățat, căci slova ungurească nu s'a prins de el și de cum s'a făcut mai mărișor, fu trimis la stână să păzească oile, acolo s'a făcut flăcău. Și se simția nespus de bine prin munți și prin poiene, cu animalele lui durdulii și prostuțe, cari îl împrejmuiiau și-i lingeau sarea din palmă. Câteodată îl apuca așa un dor ascuns și atunci se proplia pe ciomag, scotea fluierul și cânta a jale de tremura frunza stejarilor. Dorul acesta și l-a mai potolit el în ochii fetișcanei din vale, care venia cam des cu cofița la isvor. Dar i-a

mai rămas lui, sub căciula lăptoasă de oaie, un gând întunecat și în inimă o durere înăbușită, care-l chinuia de câteori vedea șerpuint drumul de fier la minele lui bunicu-său — și voia să facă o faptă mare. Și uite că acum pleacă cine știe unde în războiu, căci nu e în stare cu tovarășii lui singuri să îndeplinească acea faptă măreață...

Onuț tresări la răcnetul comandantului, care înșira feciorii și le mai da ce le trebuia la echipament. Se sculă abătut și se pierdu printre ceilalți.

Încă în aceeaș zi plecară cu mare alai, pe câmpul de piere galițian. Onuț se frământa pe drum să înțeleagă unde se duc și pentru cine îi mână în foc? Dar nu a înțeles, căci nu avea rost...

* * *

Cei rămași pe la cămine și cei ce priviți de aproape și în tihnă măcelul fraților, ați cetit de bună seamă notițele prizărite în ziare, în cari se spune din când în când că și Onuț cu ortacii lui s'au apărat, când a venit dușmanul peste ei, ori că au împuns când au fost mânați la atac. Iar dela cei ce s'au mai întors, ați auzit ce s'a ales de flăcării noștri mândri dela munte.

Onuț încă a fost între cei pușini cari au mai scăpat cu viață. Adecă i-a sfredelit și lui plămâni un glonte, pe la piept, ori prin spate, cine știe, căci în toiul luptei gloanțele rusești, se încrucișau cu cele ungurești, așa că nu și-a putut da seama de unde a venit. Dar laptele de oaie și aerul de munte l-au

întărit pe el într'atâta ca să mai poată lua suflare. A slăbit, vezi bine, dar s'a vindecat repede și a mai fost trimis de câtevaori să scoată dușmanul cel îndrăzneț, care mai că se apropiase de stâna lui.

În două rânduri a zăcut greu bolnav, până ce l-au făcut doctorii nemți sănătos cu deasila și l-au trimis iarăș să lupte, căci tot mai era în el puțină viață.

Când a mers mai în urmă, dușmanul se retrăgea și era urmărit pas de pas. Așa s'a întâmplat odată că l-au și ajuns și s'au încăierat.

Onuț n'ar fi voit să ucidă, căci își zicea resemnat: Dacă eu nu fac moarte de om, mă va scăpa Dumnezeu și pe mine.

Dar când fură mânați în fugă, pe un deal mare în sus, Onuț istovit de oboseală, de-l năpădise sângele pe gură, nu și-a mai putut da seama ce face. Ori scos din fire de atâta chin, ca să-și astâmpere necazul, a isbit cu patul puștii în capul celui dintâi dușman pe care l-a ajuns. Nu să-l fi împuns, cum spune reglementul, ci așa, ciobănește, cum ai izbi cu măciuca într'o fiară.

Iar dușmanul, un flăcău basarabean, chipeș ca și el, căzuse cu fața înainte și a mai putut zice atât, în limba care a învățat-o și Onuț dela mama lui:

— Au mama mea Doamne!— și s'a sfârșit.

Onuț a căzut în genunchi, umilit și zăpăcit, lângă dușmanul pe care-l omorîse. I-a luat capul în mâini și l'a privit lung și îngrozit. Semăna leit cu tovarășii lui de o limbă și de o lege, din munții

apuseni, numai haina era alta. Ba și sufletul și l-a dat grăind românește.

Într-aceasta sosi comandantul Müller din urmă și-l îndemnă să alerge înainte.

— Nu pot, am ucis pe frate-meu, trebuie să-l rog să mă ierte!— i-a răspuns Onuț cu glasul stins, cu privirea rătăcită și nu s'a mișcat...

Pentru aceasta a fost trimis la judecată, pentru nesupunere. În fața domnilor celor mari Onuț răspundea la toate întrebările :

— Am omorît pe frate-meu, nu pot, trebuia să-l rog să mă ierte...

Iar domnii cei mari au poruncit să-l bată, dar nu au scos mai mult din el. În cele din urmă doctorilor li se făcu milă de el și, în loc să-l condamne, îl trimiseră acasă. Adecă l'au trimis în satul lui, căci casă nu mai avea și satul era pustiu.

Oile se risipiseră, ori au fost tăiate, cine să le mai poarte grija? Drăguța lui a apucat și ea drumul pribegiei, după o fâlie amară de pâine. Numai fluierul și l-a mai aflat Onuț, ascuns în strașina colibei și nici fluierul nu cânta curat ca mai înainte,

Acum Onuț cutreieră uituc văile și poienele, se face că păzește oile. Nu vorbește cu nimeni, nu se înduioșează când mai vede pe unii din tovarășii lui, veniți să moară de foame acasă, fără mâini, și cu picioarele de lemn. Nu crede nimănui, numai soarelui.

Căci pe vreme posomorâtă zâmbeste straniu ; iar dacă-i zi senină, la răsăritul soarelui se urcă pe

un vârf de munte, face mătăanii, blastemă și se închină, cu fața spre răsărit.

Apoi duce fluierul la gură și suflă, suflă, fără să astupe găurile, de i se umflă vinele la gât— și parcă răsunetul fluierului ar semăna cu al buciului.

Dar cine să-l înțeleagă? Căci cei ce au fost, nu mai sunt.

Iar d-voastră nici acum nu-l cunoașteți pe Onuț, care a fost mândru cioban ardelean și nu din vina lui s'a nenorocit pentru țara ungurească...

O conversație peste Dunăre

— BADEA GHEORGHE —

La o săptămână după izbucnirea războiului, corpul al VII-lea bănățean era înșirat pe valea Dunării, dela Orșova până în fața Șabațului. Regimentul meu 43 era să treacă în Serbia cel dintâi.

Din tunc, ori cum să-i zic, trupa noastră ziua staționa cam la doi km. depărtare de Dunăre și numai noaptea veniam la țarm, când era vorba să trecem dincolo— ceeace multă vreme vorbă a rămas. Astfel ziua dormiam somnul dreptilor, în dosul bateriilor, iar noaptea veghiam cutremurându-ne la priveliștea groaznică a exploziei de granate și șrapnele deasupra Semendriei sârbești; ori ne răspândeam ca potârnicile prin porumbiște, când din cetatea sârbească da peste noi raza reflectorului, urmată de bubuituri și o ploaie de gloanțe.

Dar și ziua, de fiecare companie mergeam câțiva soldați în patrule de recunoaștere până la apă, vezi, pentru siguranță, ca nu cumva să ne surprinză dușmanul, pe care voiam să-l surprindem noi...

Intr'o astfel de patrule m'am nemerit odată

împreună cu badea Gheorghe, veteranul companiei, conduși de bunul meu prieten, caporalul Vidu din Lăpușnic, student la tehnică, căzut mai în urmă pe câmpul de pieire galițian.

Mergeam tustrei spre apă, conform regulamentului, ascunși prin tufișe și badea Gheorghe tocmai ne făcea planul cum o să dormim de bine, rămânând numai unul treaz, de pază, ca să nu ne afle culcați d. locotenent, când va face inspecție.

...Era o zi frumoasă de vară, Boarea de după amiazi mai clătina melancolic măciuliile de pipirig și apa Dunării se scurgea lin la vale, ici-colo împestrită de pontoane sparte la Șabaș, ori de cadavre de soldați cu parole galbene, din reg. românesc 101—acestea erau primele semne ale urgiei deslănțuite între cele două maluri...

Leșisem la lumină, ne apropiaserăm binișor de mal, când camaradul Vidu deodată se asvârli la pământ, „nieder“ eu după el, cum spune reglamentul, doar badea Gheorghe se așeză mai comod, murmurând cătrănit, căci tocmai voia să-și umple luleaua cu tutun.

Aruncai o ochitură pe malul opus: trei călăreți dușmani apărură de după cotitura dealului din față și se apropiau în galop de apă. Ne-au observat ei mai înainte, desigur, căci începură să-și agite chipiile în aer și chiuind veniau îndrăsneși. Vidu cătă îndărăt la noi, par'că ne-ar fi întrebat: Ce-i de făcut?

Involuntar deschisei armătura și îmi așezai

obrazul pe patul puștii, să țintesc după cum spune regulamentul. Era să trimit cel dintâi glonte în dușman. Mânile îmi tremurau, de emoționat ce eram uitasem să pun și înălțătorul la 18 sute. Cât p'aci să trag, când badea Gheorghe se repezi cu o mână și mă prinse de pușcă, cu cealaltă îl trase pe Vidu de picior :

— Stați, măi copii, că faceți moarte de om, asta-i!— și amândoi ne lăsarăm arma întinsă, privind la badea Gheorghe cu respect și oareș-cum mirați.

Iar pe malul vecin călăreții sârbi descălecară și coborîră la apă să-și adape caii— și tot chiotiau, auziam deslușit, parcă erau lângă noi : șvaba, șvaba !— și alte injurături. Vidu se întoarse din nou spre noi și privi crunt, cu aer de caporal :

— Hai, trageți, aghiazma lor... să nu ne mai baljocorească !

— D'apoi că nu ne baljocoresc pe noi, or fi crezând oamenii că suntem dușmani d'ăi adevărați, iaca asta-i! — ne convinse badea trăgându-și cozorocul pe ochi.

Călăreții dușmani își adăpară caii în tihnă, tot strigându-ne : „Boga, sunțe... șvaba... svinia!“ Badea Gheorghe își umplu și el luleaua liniștit.

— Dar lasă să se descarce oamenii că or fi și ei necăjiți...

Sârbii încălecară și, întorși cu dosul spre noi, începură să facă gesturi cari îl scoaseră pe Vidu din sărite.

— Asta nu mai merge!— strigă îndârjit și puse degetul pe trăgaci. Dar înainte de a ochi, badea Gheorghe sări în picioare, indignat se vede și el, își puse mâinile pâlnie la gură și strigă din răspuțeri, ca să lămurească situația:

— Măi oameni buni, dar că noi nu ni-s șvabi, noi ni-s Români, asta-i!— și se așeză iarăș la pământ.

O clipă rămaserăm uluiți de atâta îndrăzneală, privind cercetător în jur și la badea Gheorghe care, evident, călcase reglementu. Călăreții sârbi tăcură și ei; văzurăm pe unul că descălecă, se apropie din nou de apă scărpinându-se în ceafă și spre mai marea mirare a noastră, dar mai ales a lui badea Gheorghe, căruia mai să-i arză mustața chibritul aprins — Sârbul strigă românește, respicat:

— Măi bade Gheorghe mă-ă-ă!— și își puse palmele la urechi să prinză răspunsul.

Vidu și eu, surprinși peste măsură de această întorsătură, îl scrutam cu ochii pe badea.

— Iaca, o fi cumnatu din Gradișka, m'o fi cunoscut pă glas, asta-i...—gângăvi într'un târziu badea Gheorghe, scuturându-se ca de o viziune.

— Apoi după sârb ți-ai măritat sora?— făcu Vidu pe patriotu.

— Vezi că noi nu am purtat dușmănie—zise badea— oameni de omenie și ei, țin cu Românii, asta-i!

Tăcurăm... De pe malul celalt se auzi din nou strigățul, mai tare:

— ...Bade Gheorghe, mă-ă-ă!

Nu știam ce-i de făcut ca să nu călcăm reglementul. Vidu și eu ne priviam așa, cu mutra speriată; badea Gheorghe se frământa:

— Vezi că era să facă moarte de om, le-am spus-o eu, copii, asta-i...

Deodată ne pomenirăm cu d. locotenent ca din senin, lângă noi. Bageseama dânsul văzuse toată comedia, căci cum ajunse il și înhăță de umeri pe badea:

— Also, de ce nu răspunzi la el?

— Apoi i-aș răspunde eu, dar... reglementu. mă tem, asta-i!

— Răspunde, no!— il mai îndemnă d. locotenent și badea Gheorghe se execută codindu-se:

— Ce-i mă-ă, sărbilor?

Cel de dincolo se întoarce un moment spre ceilalți doi îi consulta de bună seamă; apoi începu conversația peste Dunăre, între dușmani:

— De ce ați pus voi bătaie, mă-ă?— întrebă sărbul.

Badea Gheorghe se întoarce și el, cu mutra mirată de o așa întrebare, spre d. locotenent:

— Ce să-i răspund, ha?

— Tu Kerl, cum de nu știe, spune la el de ce omorît ei pe moștenitor al nostru?

Badea Gheorghe strigă cam cu o jumătate de gură, ca și când nu i-ar fi convenit:

— Apoi de ce l-ați omorît voi pă Ferdinand, mă-ă?

Celalt își consultă iarăș tovarășii :

— Dar cine l-o omorît mă-ă, noi nu știm cine-i ăla mă-ă, ce vreți voi dela noi ?

— Apoi ce să facem, nici noi nu ni-s de vină, musai, așa-i poronca dela împăratu, asta-i ! — încheie scurt și hotărît badea Gheorghe, cu dela sine putere.

Iar dușmanul se vede că a prins numai fragmentul ultim din argumentația grăbită, căci începură să ne îngâne :

— ...împăratu vostru, măiemuca... craiu... mă-ă-ă !...

N'am înțeles mai mult, căci d. locotenent ni-a comandat pe loc :

— Haptaci Chertai ! Mars ! Arăți eu la voi cum trebuie ținut reglement ! — și o pornirăm înapoi la trupă, cu capetele în pământ.

Depărtându-ne de mal ni-au mai ajuns la urechi : ...împăratu vostru, moima... mă-ă"... — și apropiindu-ne de companie îl auziam lângă mine pe badea Gheorghe cum se frământa bolborosind în barbă :

— Ce să-i faci, dacă așa-i poronca dela împăratu, noi nu ni-s de vină, asta-i !...

Camaradul meu țigan

— ION CĂLDĂRAȘ —

Era de undeva din marginea satului, nici el nu mai știa unde văzuse lumina zilei. Nici nume nu avea, doar că l-a poreclit lumea „Căldăraș”, pentru că se pricepea la lustruitul căldărilor.

Mobilizarea l-a prins în vagabondaj, cu traista în spinare — așa a și venit să-și facă datoria de cetățean ungar devotat, adevărat fără vot.

În învălmășala din curtea cazarmii, cum scriam împreună cu d. locotenent pe cei ce se prezintau, deodată își face loc prin mulțime o namilă arămie de om, cu nevasta și șase purdei după el. Se postează drept înaintea noastră și începe a chiui sălbatec, urmat de concertul jalnic al familiei numeroase, care-l împrejmuia.

— Vezi, ăsta se bucură că-i bătaie—îi auziam spunând pe unii.

— D'apoi o chiui și el de necaz—ziceau alții și aceștia aveau dreptate.

Căldăraș se trase spre mine, mă cunoștea, servisem împreună. Îmi strânse mâna prietenește, scoase din sân o cărțuție unsuroasă, livretul, și mi-l întinse, apoi trecu la d. locotenent:

— Servoș, dom' oberlait, am venit!

— Bine moi!— zise „dom' oberlait“ și așternu pe hârtie: „Kaldaraș Johann“, după cum spune paragraful K. u. K.: jumătate ungurește, jumătate nemțește, numele unui țigan dintr'un regiment românesc. Apoi urmă:

— Ce este tu, rumun?

— Ba țigan, dom' oberlait mă rog.

— Cum, nu este tu rumun?— îl mai întrebă odată d. locotenent, privind mirat spre el și batjocoritor spre mine.

— Apoi io țin cu rumânii, că trăiesc cu ei dar mi-s țigan dom' oberlait, țigan din cort! — răspunse mândru Ion Căldăraș și din acel moment a început să mi-placă acest naționalist țigan.

Am aranjat să vină la plutonul nostru și l'am pus între mine și caporalul Vidu. Dânsul ni-a fost cel mai bun tovarăș în cele cinci săptămâni de campanie în Serbia, cât am fost tustrei împreună.

În marșurile lungi de noapte, după al 40-lea kilometru, când mie și lui Vidu începea să ni se curme suflarea, Căldăraș mai ținea viața în noi, asigurându-ne că glonteale totdeauna nemerește numai pe cel de lângă tine. Uneori, când nu se arăta dușmanul, dânsul ne ajuta să ducem puștile, pe furiș, căci se temea de cravașa maiorului Knecht.

Mai rar îl vedeam dus pe gânduri. Mi-aduc aminte, odată, după ce făcusem și al 60-lea kilometru în marș forțat și soldații abia își mai târau picioarele, Căldăraș privind convoiul trist, a exclamat:

— Zău că așa mergem ca la îngropăciune. Ba și corbii se ațin de noi...

Altădată Căldăraș încercase chiar să filosofeze. În noaptea când ni se spuse mai întâi că a doua zi vom da atac, și feciorii se odihneau — cari mai puteau să doarmă de agitați — Căldăraș m'a surprins și pe mine deștept, culcat pe raniță, privind uituc la stele — și m'a întrebat :

— Apoi de ce ne omorîm noi ? Tu trebuie să știi, că ai fost domn și cunoști carte...

Am stat nemișcat, par'că nici nu l-aș fi auzit, doar simțiam cum mă fixează cu ochii lui mari și vii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Ha ? — mă solicită iarăși într'un târziu.

Nu știam ce să-i spui, cum să-i explic ; mai bine am tăcut, căci și mie îmi dase rațiunea faliment. Văzuse și el că nu prea sânt bine dispus, de aceea suci întrebarea :

— D'apăi crezi că-i batem ?

Răspunsul i l-am dat cam în doi peri :

— Apoi dacă vom fi noi mai tari, iaca or fugi ei ; iar dacă or fi ei mai tari, iaca vom fugi noi...

— ...Și rău o fi de cine-o fugi — m'a complectat Căldăraș, spunând o profeție mare pentru noi. Și s'a ridicat să urmărească unde cade granata ce ne șuerase peste capete.

A cincea săptămână eu am căzut într'un colț de pădure, scaldat în sânge, pe un minunat amurg de toamnă, cu fața spre soare-răsare...

Am rămas de companie și a doua zi m'a aflat ambulanta.

Peste alte câteva săptămâni, când ieșiam din spital, ca o umbră, la poartă mă întâlnesc tocmai cu tovarășul meu, Ion Căldăraș, care venia cârnit de șele și proptit pe cârje. M-a privit speriat, el știa că am murit și acum nici lui nu-i venia să creadă în învierea morșilor. După ce s'a convins că eu sunt, a chiuit iarăș, de astădată atât de straniu:

— Mă, tu acum ieși, io abia acum vin!...

— Dar ce-i cu ai noștri?—m'am grăbit să-l întreb.

Acum, la rândul lui, m'a privit și el lung, cu un zâmbet mistific pe față; a șuerat din buze și cu cârja făcu o mișcare cum ar fi cules spicele cu coasa. Abia într'un târziu, după ce aprins de nerăbdare, l'am întrebat și a doua oară, m'a învrednicit de răspuns cu tâlc:

— Apoi io am fost rănit în spate, că acuma înaintăm spre Ungaria, că am făcut chertai (stânga 'nprejur) în Galiția și mergem tot înainte...

— Cum de nu l-a rănit pe cel de lângă tine, cum spuneai?

— Apoi dacă nu mai aveam pe nimeni lângă mine...

— Dar cum stăm, hai, îi batem?

— D'apoi îi batem, așa o citit și domnu comandant, văd că-i batem, îi batem de ne ia dracu...

La despărțire Căldăraș mi-a șoptit în ureche, să nu-l audă nimeni:

— Vezi că bine zice vorba noastră țigănească: Da ne chichirai pulița, ne chichirai sfada. Dacă nu ai putere, nu te lua la bătaie!— și m'am despărțit de Căldăraș și nu l'am mai văzut.

Am auzit în urmă dela alții reîntorși de pe câmpul de luptă, că tovarășul meu țigan s'a dat corbilor spre îngropăciune.

Rana i se vindecase repede și a fost trimis din nou la front. Când s'a dat atac cu baioneta, Căldăraș s'a pomenit deodată în față cu un dușman de culoarea lui.

— Ni jea, more!— Nu da fârtate!— l-a rugat acesta și Căldăraș a rămas încremenit cu arma în mâini. Așa că surprins fraternizând un ofițer ungar dela spate și cu două gloanțe de revolver i-a culcat pe amândoi la pământ. Dar sângele li s'a amestecat în țărână.

Astfel murit-a moarte de martir, pe lângă atâția români, și Ion Căldăraș, camaradul meu țigan.

Glasul sângelui numai odată l-a chemat și s'a și răzburat..

Celui dispărut...

— CAPORALUL VIDU —

...Când căzusem scaldat în sânge, în acel colț de pădure, prin pânza ce mi se lăsase pe ochi am mai întrezărit figura ta! Te-ai aplecat asupra mea și ai turnat apa atât de scumpă, toată, din bidonul tău pe fruntea mea. Ah, cum aș fi voit să băjbăesc ceva, să-ți mulțumesc; dar sângele mă încase și graiul mi se curmase.

Și ai plecat mai departe, trebuia să pleci, compania nu așteaptă după doi soldați, ori numai după mine. Am mai simțit cum îmi strângi mâna și mi se pare că la despărțire, în fugă, ai zis sanitarilor cu glas jeluitor: „Nu-l lăsați să moară!...”

Când apoi, după câteva săptămâni, m'am întremat puțin și aș fi dorit să-ți mulțumesc că nu m'ai lăsat să mor— atunci am auzit că tu nu mai ești între cei vii. Nu puteam înțelege la început. Numai când am văzut în cimitirul străin crucea de scândurițe cu inițialele numelui tău și pe mame ta cernită— atunci am crezut. Trebuia să cred, căci dânsa mi-a istorisit tragedia ta.

Dragă Pavele!— și m'am hotărît să-ți trimit această scrisoare postumă, să-i scriu umbrei tale,

căci ea trebuie să planeze printre noi. Doar ți-a fost atât de dragă viața, nu se poate să ne fi părăsit de tot.

Te cert acum, ca și când eram împreună: De ce te-ai temut de moarte? Nu ți-am spus de atâtea ori să nu te temi? Vezi că te-a ajuns! Și de ce n'ai băgat seama, de ce te-ai împiedicat, de ce ai ținut pușca în jos de s'a descărcat în picior? Nu ai putut trimite și acel glonte asupra dușmanului, ori în vânt ca ceilalți? Vezi că lumea mai bănuiește că ți-ai făcut-o singur... Apoi de ce nu ai lăsat să-ți amputeze piciorul, dacă îți era dragă viața! Aveai picior de lemn și poate că mai trăiai.

Dar de ce-ți fac aceste imputări fără rost? Așa a fost destinul nostru să nu ne ajungem scopul împreună: tu să mori moarte năpraznică, eu să tânjesc cu sănătatea sdruncinată — și așa ne-am despărțit...

Mă mângâi cel puțin, cât voi mai trăi, că trupul tău îl avem acasă, adecă în pământul nostru, căci orașul e străin și departe de vatra ta părintească. Mă simt ceva mai împăcat, știind că ești la doi metri reglementari sub pământ și apele primăverii nu vor spăla mușuroiul de pe tine, ca de pe ceilalți camarazi ai noștri, inhumați pe câmpul de luptă, cari acum își scot de sub glie mâinile îndreptate spre cer, în semn de protestare — și corbii și câinii le împrăștie resturile de eroi vremelnici și nenorociți...

Aș fi fericit de moartea ta numai atunci, când

acolo, la Oradea-mare, în inima țării ungurești, vor ajunge granatele românești să răscolească oasele din adâncimea mormântului tău, ca să te răzbune...

Mângăia-se-vor însă părinții tăi numai cu atât? Mama ta, care a avut fericirea ce nu au putut-o avea alte mame: de a-ți închide pleoapele când muriai în spital și a-ți depune ultimul sărut pe fruntea rece? Ori tatăl tău, care s'a trudit să-și învețe unicul fecior, să-l facă „domn” — și acum își vede speranțele pulberate? Ce se va petrece în inima lor, cine le va fi razim la bătrânețe?

Căci durerea lor nemărginită pentru moartea ta fără rost, nu o va putea alina cele șase coroane lunar, milă dela statul ungar; ori ei nici măcar nu sunt îndreptățiți după legea ungurească la acest ajutor, căci tu nu ai voit să trăiești cu picior de lemn, nici măcar capul nu ți l-a găurit glonteile rusec.

...Nu mai știu ce întrebări să-ți pun și ce răspunsuri să-mi dau, gândindu-mă la tragedia noastră absurdă și comună.

Căci tu nu-mi răspunzi, taci acum pentru totdeauna. Și nici noi, tovarășii tăi de odinioară, cari te-am supraviețuit, nu ne mai putem continua firul planurilor de revoltă și de izbăvire națională. Petru cel chibzuit cine știe pe unde mai bate câmpiile Siberiei pustii; Gheorghe cel însuflețit pentru cauză e încă viu, dar acum nerăbdarea și îndoiala îl chinuiește. Eu, dacă nu li-a reușit să mă ucidă, am apucat drumul pribegiei, am scăpat și aștept cu nerăbdare ceasul când le voi putea plăti pentru

suferința noastră și pentru sângele tău nevinovat. Ceilalți camarazi ai noștri toți s'au prăpădit ori s'au risipit, pe pământ și pe sub pământ, încă dela început, de când am rămas înșelați în așteptările noastre dela răsărit...

Acum tu rămâi cu trupul în pământul, din care am fost creați, iar cu sufletul deapănă-ți mai departe, în altă lume mai fericită, firul visurilor atât de înălțătoare, întrerupt brusc de un prost de glonte. Cine știe, noi tot mai credem în visuri, poate că au să se împlinească!...

Și în acel moment, cred cu lărie și în învierea morților— la judecata din urmă a unurilor, mai curând sau mai târziu— și tu încă te afli printre biruitori cu sufletul mare și nemuritor. O să ne întâlnim iarăș, morți și vii deopotrivă, la praznicul cel mare, unde și sufletului tău i s'a lăsat loc de frunte...

Iar până atunci dormi în pace nenorocitul meu prieten. Fie-ți somnul lin și visurile aproape de înfăptuire!...

Moartea gornistului

— COPĂCEANU —

Pe atunci fugisem două zile și două nopți, ne depărtasem binișor de Ruși. Ne-am săpat găuri în pământ și i-am așteptat să vină.

Câteva zile, nu am văzut picior de dușman. Abia se rălăcia câte-un glonte leneș, între noi. Un astfel de glonte rătăcit l-a lovit și pe gornistul Copăceanu, care era lângă mine. Abia s'a înfipt în musculatura brațului stâng, deasupra cotului; o părticică din glonte rămăsese afară. Copăceanu mi-a cerut cuțitașul și s'a operat singur, apoi eu l'am bandajat. Căci pentru o rană așa de mică, dacă se ducea la doctorul jidan, cel mult mai căpăta câteva palme pe deasupra și era trimis din nou la front.

Numai aeroplanele sbârâneau neconținut deasupra noastră. Cele rusești sburau sus, printre nori, abia se vedeau cât o rândunică. Cele austriace, mai greoaie, se învărtiau abia la câteva sute de metri deasupra, peste noi. Așa s'a petrecut că număr într-o zi doborâsem două aeroplanе de ale noastre adecă austriace; unul s'a sfârâmat, celuilalt numai motorul i s'a stricat. Vezi că avea aripele colorate

cu galben-negru, ori roșu-alb-negru, culori streine : de unde să știm noi românii că nu sunt aeroplane dușmane ?

Atunci a venit poruncă dela nemți că „sol-
dații valahi trebuie să cunoască aeroplanele noastre,
ca să mai doboare și aeroplane dușmane, nu tot
de cele K. u. K...”.

— Ai dracului să fiți !— a încheiat Copăceanu,
după ce ni se celise porunca nemțească, și eu
atunci am bănuț că el plănuțește vreo faptă grozavă
în sufletul lui năcăjit.

O zi întregă nu am mai tras asupra mașinelor
de sburat, ca să ne învățăm să cunoaștem
aeroplanele noastre, adică cele ungurești, austriace
și nemțești. Cum sbârânaiau în dragă voie deasupra
noastră, îl vedeam pe Copăceanu cum ofta, cu
ochii îndreptați spre cer :

— Dă, Doamne, să cază o mașină de ălea în
capul meu !...

— Ce vorbești mă, că te strivește când cade
— i-am zis.

— Păi, măcar să ne ucidă pe amândoi— mi-a
răspuns.— Tot mai multă pagubă ar avea ungurii
după o mașină de a lor, decât după o mie de vieți
românești...

Avea dreptate și am tăcut.

În altă zi un aeroplan dușman a început să
se rotească deasupra noastră, la înălțime mare.
Totuș l-am cunoscut că-i rusesc, căci avea patru

aripi (cele nemțești aveau numai două), dar nu am voit să tragem; ne ziceam că în urma urmelor poate fi al nostru, adecă nemțesc.

Dar când rusul a început să arunce la bombe din văzduh, și noi am început să tragem. Nu ca să-l doborâm, ci ca să prindem nitel curaj, ori ca să-l speriem să mai sboare și să arunce bombe și deasupra nemților.

Atunci s'au avântat și două aeroplane de ale noastre, adecă nemțeșii, să gonească mașina rusului. Ai noștri se vede că i-ar s'au zăpăcit cu culorile, căci abia s'a ridicat o mașină și a și căzut jos toată ciuruită. Numai o mașină nemțească mai rămase, și se înalta îndrăznet spre mașina dușmană.

Nemții au înțeles ei să încetăm focul, dar era sgomot mare, mi se pare că nu i-am auzit. Atunci a venit o ștafetă și i-a poruncit lui Copăceanu să iese el înaintea frontului și să sufle încetarea focului.

Copăceanu un moment a stat la îndoială, apoi s'a încruntat, a ieșit din tranșeie, s'a repezit înaintea frontului și a început să sufle din răspuțeri. Dar din greșeală, ori cu bună voie, cine știe, în loc de „Feuer einstellen”, încetarea focului, el sufla „schnell schiessen”, înțelegerea focului. Acum ai noștri trăgeau ca turbați, iar Copăceanu sufla înainte, cu ochii holbați la mașina nemțească, doar-doar ar vedea-o prăbușindu-se.

Deodată însă goarna lui nu a mai voit să scoată glas. Il vedeam pe Copăceanu cum se căsnește, lovește goarna de genunchi, crezând că

s'a astupat, o duce la gură și suflă iar. Cum s'a mai opintit odată, în zadar, am văzut că pe tunică, în piept, i se ivește o pată roșie, care creștea mereu; și când mai încercă să sufle odată, i-a năvălit sângele și pe gură... Alt glonte rusesc rătăcit, ori mai de grabă un glonte nemțesc bine îndreptat, îi sfredelise pieptul, de îi răsufiau plămâniile lui Copăceanu, de aceea goarna nu mai scotea glas.

A văzut și Copăceanu pricina, s'a încruntat, a aruncat goarna, s'a clătinat, dar nu a căzut până nu a văzut prăbușindu-se și celalt aeroplan nemțesc. Atunci fața i s'a iluminat și atât a mai rostit:

— Ai dracului să fiți!

Apoi s'a întors într'un călcâi și a căzut grămadă, mort.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ave Caesar!...

— LA STATUIA LUI FRANȚ CĂȚĂRAMĂ —

Până la izbucnirea războiului austro-italian, garnizoana regimentului meu se afla în Caransebeș, orașel românesc din apropierea graniței— când apoi a fost mutată în Boemia, de teama că s'ar putea răsvrăti cele câteva sute de soldați rămași, când le-ar da în gând și Românilor să vină.

În micul parc din preajma cazărmilor, cu ochii ațintiți spre granița de la răsărit a țării, mai mult tâmpit decât hotărît— stă statuia de bronz a drăguțului de împărat, ridicată din banii furați ai bănățenilor de porcarul-milionar Burdia, trădătorului neamului său.

O lespede marmoree se ridică la spatele statuei, deasupra capului, amenințătoare, iar de dreapta și de stânga câte un leu așezat pe labe somnolent— vreau să simbolizeze credința și curajul cu care apără grănicerii bănățeni șandramaua drăguțului de împărat. Mai sunt și câteva trepte cari suie până la cismele de bronz ale statuei: simbolul slugărniceii acelora, cari s'au târit în fața tronului nu ca să ceară dreptate pentru poporul de veacuri asuprit, ci pentru ca să-și câștige lor colane de aur.

Aci, în parcul rebegit, împrejurul statuei au fost adunați cei dintâi și cei mai frumoși flăcăi ai noștri, ca să fie trimiși la junghiere pe câmpul de piere galițian. O mare de chipie sure împodobite cu brad— după obiceiul românesc, când se pleacă la moarte— se agitau în aier, înfipte în vârful armei, câteva zile dearândul, zile senine de vară prevestitoare de înfricoșată furtună.

Din mii de piepturi ieșia răcnetul: Să trăiască! Ura! Vivat!— strigăle cari în alte vremi te îndemnau să trăiești, dar acum răsunau atât de straniu de te înfiorau ca suflul morții.

...Era explozia durerilor înăbușite, cari de veacuri tindeau să se descarce în o direcție —și acum ne era deschisă numai calea ce duce la prăpastie, căci pe calea cea dreaptă, care ducea la munții dela răsărit, ne-am pomenit trădați de frații noștri...

Copacii bătrâni din împrejurimi s'au cutremurat și au lăsat să sboare strigătele rășboinice, cari de sigur au pătruns tăria ceriurilor, dar s'au izbit de șirul munților din zare, de unde s'au întors cu aripele frânte, răsunetele desnădăjduite— și atunci am tăcut.

Apoi ne-au înșiruit în fața statuei să jurăm credință patriei vitrege și tronului blestemat, și în urmă plecarăm pe calea cea din urmă, la gară, de unde ne-a vărsat trenul deadreptul pe câmpul de ucidere a visurilor noastre.

Cum treceam așa, în defilare— muți, cu ca-

petele în pământ— ranița cu cele două sute de cartușe (cine știa pentru cine sunt!) îmi curma suflarea, inima mi se sbătea să plesnească și, mai ales, gânduri grozave mi se frământau în creier.

Într-o clipită, când compania mea se apropiase de statuie, știu că mi-a trecut pe dinaintea ochilor o viziune asemănătoare, o scenă din viața străbunilor, întipărită adânc în memorie din istoria antică, de pe băncile școlii :

...Vedeam amfiteatrul gemând de lumea care venise la reprezentația iefină... În tribuna aurită stă cesarul privind apatic la cohortele de sclavi, cari treceau urlând în fața lui, ca de plăcerea lui să fie măcelăriți...

Atât de mult eram sedus de această viziune, încât mi se părea că și camarazii mei de acum strigă la fel cu sclavii de atunci :

— Ave Caesar!... cei ce merg la moarte, te salută!

...Iar când am ajuns în dreptul statuei, aproape sugestionat așteptam ca figura de bronz să întoarcă policele drepte în jos, în semn de neiertare, ca scena să fie completă.

Dar am trecut și m-am trezit la realitate, când mi-am adus aminte că și sclavii s'au revoltat și s'au răzbunat odată...

* * *

De patru ori am fost înșiruit și eu, în fața statuei tale, ca să-ți jur credință, împărate! Dar și-o

spun— pe geniul neamului meu și pe mândria mea de fost iobag al tău— că eu nu ți-am jurat credință niciodată!

Cu privirea rătăcită spre soare-răsare, când camarazii mei bolborosiau formula zăpăciți, eu cu buzele strânse și învinețite, tremurând de ură, rostiam în gândul meu acest blestem asupra capului tău:

Să trăiești!— călăul neamului meu, să ajungi să-ți vezi opera desăvârșită.

Să trăiești!— moșneag gârbovit sub povara păcatelor adunate în cursul domniei tale criminale de șaizeci și șapte de ani.

Să trăiești— tiranule ramolit. Suferințele de veacuri ale neamului meu subjugat să se adune într'o zi toate la un loc și să cază asupra capului tău și al neamului tău.

Să trăiești!— bătrânule păcătos. Să te ajungă blestemul mamelor, văduvelor și orfanilor și sângele nevinovat al flăcăilor măcelăriți dela spate să se răzbune.

Să trăiești!— Soarele care va răsări neamului meu, ție să-ți ia lumina ochilor, căci orb sufletește ai fost de când ești.

Să trăiești!— Căldura ce ne va însufleți pe noi în ziua învierii, ție să-ți clocotească creerii în scăfârlie și viermii să-ți roază leasta putrezită. Dar să trăiești.

Să trăiești!— Din bronzul statuei tale să facem tun împotriva ta, cum ai luat tu clopotele din

bisericuța satului meu, să faci tunuri din ele împotriva noastră.

Să trăiești!— Să te văz fugar în lume, ori cerșetor în colț de stradă, să-mi întinzi mâna după milă și eu atunci să te izbesc cu piciorul ca pe un câine.

Să trăiești!— împărate, să te ajungă blestemul meu, care este blestemul neamului meu...

...Atunci jurământul ostașilor se termina, gura mea se deschidea și de încheiere rostiam și eu împreună cu ceilalți, cu glas înalt, doar atât:

— Așa să-ți ajute Dumnezeu! Amin...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

(Acestea le doriaș în 1915. Astăzi blestemul meu s'a împlinit: statuia provocătoare a blegului de împărat a fost doborâtă de grănicerii noștri, după revoluție.)

Steagul nostru

— COSTA BĂNĂȚEANU —

Afară viscolul arunca grămezi de zăpadă în geamurile spitalului.

Camarazii mei, mai toți răniți, dormiau duși. Arareori gema câte unul: îl durea rana ori avea vre-un vis urit.

Alături de mine în acea zi murise unul cu aprindere de plămâni și asta m'a făcut să nu pot închide ochii toată noaptea. Aveam și eu acelaș morb și încă nu trecusem peste criză, mă gândiam că poate aceeaș soartă mă așteaptă.

Patul de alături îl ocupase altul pe înserate. Era rănit la mâna stângă, dar nu știam cine-i, căci doar atâți necunoscuți treceau prin spital, vii și morți. Il auziam numai că oftează și se frământă. Apoi când a băgat de seamă că nici eu nu dorm, s'a sculat încetisor, a venit și s'a așezat la picioarele mele:

— Vezi, tu nu mă mai cunoști, dar eu te-am cunoscut numaidecât, când te-am văzut, măcar că te-ai schimbat mult la față... Ori nu tu ne sfătui ai să nu ducem steagul românesc pe câmpul de luptă? Dar noi l-am dus și, o Doamne, să auzi ce am pățit.

Și Costa Bănățeanu începu molcom să-mi povestească despre soarta steagului nostru tricolor, ca să ne treacă noaptea :

...Nici eu n'am voit să-l duc. Dar au zis feciorii că, dacă nu ne-au dus în România, să luptăm alături de armata română, împotriva oricui— cum ne-au mințit ofițerii la început— atunci cel puțin să ne prăpădim cu toții în Galiția sub steagul nostru românesc, care l-am făcut și l-am sfințit noi.

Pe drum a venit domnu căpitan la noi și mi-a zis că nu se cuvine să fâlfâim steagul românesc prin toate gările, că noi avem alt steag oficial, al regimentului de cavalerie de luptă. Atunci i-am dat steagul să-l țină în vagonul lui, până vom ajunge în foc.

Dar feciorii—în lipsa steagului— au început să scoată fiecare din buzunare la funde românești și și-au umplut pieptul și chipiile cu ele. Atunci iar a venit domnu căpitan și ni-o spus că nu se cuvine să purtăm tricolor românesc pe uniforma împărătească.

— Ba se cuvine, domnule căpitan, că ni-s toți Români—am zis și l-am privit crunt—ai face bine să porți și dumneata ca noi!

Iar domnu căpitan de frică a cerut și el o fundă românească și și-a pus-o în piept. Dar a mai pus lângă ea și una ungurească, și una nemțească. Atunci m'am dus la el eu și cu sergentul Rotariu și i-am spus :

— Nu se cuvine, domnule căpitan, să porți culorile streine lângă culorile românești, că aici noi toți ni-s Români curaji!— și domnu căpitan de frică și-a luat jos culorile streine.

Așa am mers până în Galiția, tot cântând „Deșteaptă-te Române” și toate cântecele oprite.

Când am ajuns pe câmpul de luptă domnu căpitan ni-a ținut o vorbire, că să apărăm cu toții steagul galben-negru al regimentului și noi i-am spus că să ne dea nouă steagul nostru românesc, ca să vădă ce putem noi. Atunci ne-a dat steagul și ne-a mânat să ne ducem înainte.

Eu am apucat steagul în mâni și am plecat în frunte. După mine veniau două companii. Nu ne gândeam noi să-i batem pe muscali, căci ei sunt mai mulți și mai tari, dar ne gândeam să murim cu toții sub steagul românesc.

Am trecut de rândurile dintâi și alergam înainte. Atunci muscalii au rârit focul și când ne-am apropiat și mai mult de șanțurile lor, l-au oprit de tot. Pe semne văzuseră steagul românesc și de aceea n'au voit să tragă în noi.

Ne-am oprit și noi, că ne era rușine să ne ducem peste ei fără împotrivire, că noi voiam să murim cu toții.

Așa am stat o vreme încurcați. Atunci porni să bată un vânt dela stânga, din partea nemților, și ne-am pomenit învăluți în niște nori groși de fum. Mulți au căzut amețiți; și mie mi-a venit

amejcală la cap, dar am stat țeapăn cu steagul în mână, nu am voit să caz numai de fum.

Apoi a trecut fumul peste noi și nemții atunci s'or repezit la atac. Noi eram toți amejiți și care am mai putut umbla, am venit înapoi. Am căutat la steag... Nu știu, îmi pieriseră vederile, ori într'adevăr steagul nostru tricolor se făcuse alb, da, era alb, puțin ars pe la colțuri. Vezi că nu ne-a lăsat Dumnezeu să pângărim steagul românesc pentru țara ungurească, de aceea l-a albit cu fumul nemților. Am rupt steagul de pe prăjină și l-am băgat în sân.

Nemții plecaseră la atac cu steagul lor în coadă, nu în frunte ca noi. Totuș l-au văzut rușii și au deschis un foc strașnic asupra lor, de i-a nimicit. Cari au mai scăpat au fugit cum au putut.

Atunci neamțul cel cu steagul galben-negru a venit la noi, ne-a făcut semn să pornim după el și a plecat înainte. Dacă a văzut că nu-l urmează nimeni, s'a ascuns într'o tufă chiar înaintea mea. Noi am deschis focul ca să nu se zică că nu i-am fi sprijinit— și eu am tras cincizeci de gloanțe toate în tufa unde a stat neamțul pitulat cu steagul lui. Dacă l'oi fi omorît, dar știu că l-am ciuruit: să se învețe altădată cum să-și bată joc de noi!

Asta s'a petrecut până la amiazi. Către sară a venit poruncă dela nemți la comandantul nostru, să caute care dintre români s'a dus cu steagul alb în frunte să se predea rușilor. Vezi că nemților le era ciudă că i-a bătut și au aruncat vina pe noi. M-am dus la domnu căpitan și i-am spus că eu am fost

cu steagul românesc în frunte, dar că l'a albit fumul nemților. I-am arătat și steagul albit, dar domnu căpitan a răs— că el nu credea în Dumnezeu— și a dat poruncă să mă împuște. Numai atât l-am rugat să nu mă lege la ochi și nu m'am împotrivit, am văzut că și așa cu noi s'a isprăvit.. Mi-am săpat groapa singur și când s'or pus trei cătane să tragă în mine, am văzut că sunt tot dela compania noastră. Era și vărul meu Ion între ei și eu l-am rugat :

— Măi vere loane, după ce mă omoriți să mă înfășurați în pânza asta albă, așa să mă îngropați, că ăsta-i steagul nostru românesc, dar ne-o pedepsit Dumnezeu pentrucă l'am adus aci.

Atunci văru Ion și-a pus pușca la picior și i-a spus lui domnu căpitan, că el nu trage în mine, că sunt nevinovat. Iar domnu căpitan ca să-i încurajeze și-a scos revolverul și a tras el întâi, dar o fi tremurat, că m'a nimerit în mâna stângă. Și văru Ion s'a încruntat și atunci căpitanu a luat-o la fugă către nemți. Văru Ion m'a căutat unde sunt rănit, apoi a tras și tocmai în mâna stângă l'a nimerit. Știu că domnu căpitan nu o mai fi spus nimănui că e tare fricos și apoi s'o mai fi și bucurat că a fost numai rănit, că nemții toți se bucură când sunt răniți.

Iar eu am venit la spital...

— Dar steagul nostru unde-i?— îl întrebai.

— L'am dat lui văru Ion, că a zis că-i trebuie lui. Am auzit a doua zi dimineața dela sanitari că și Rușii au ridicat din partea lor un steag românesc

și atunci văru Ion a pus steagul alb în prăjină și s'au prădat cu toții. I-au împușcat nemții din spate, dar tot au mai scăpat. Mi-a părut rău că nu am știut să fi rămas și eu ei. Dar las că nici pe mine nu o să mă mai ducă nemții și unгурii să le apăr țara !...

...A tăcut câțva timp, apoi s'a aplecat asupra mea și m'a întrebat prietenește :

— Ori tu ai mai vrea să te faci sănătos, spune ?

— Aș vrea, cum să nu vreau...

— Că dacă te faci sănătos iar te trimite în luptă, nu te lasă nemții până te prăpădești și barem să știi pentru cine lupti. Ascultă tu de mine, mai bine mort !

După câteva zile camaradul meu și-a pus ceva pe rană de i s'a infectat mâna. Asta nu o știau doctorii, dar o știam noi. A fost dus la operație, i s'a tăiat mâna din cot și nu s'a văitat de loc.

Peste trei luni l'am întâlnit iarăș pe stegarul nostru. Era îmbrăcat civil, cu mâna ciungă îmbrobodită. Venise la oraș, nici el nu știa anume pentru ce a venit. Mi-a spus că i-a oprit notarul pensia de câteva coroane pe lună, căci s'a auzit în sat că el a purtat steagul românesc pe câmpul de bătaie.

— Vezi ce ai făcut !— l'am muștrat.

— Las' că tot e mai bine așa. Nu-mi trebuie nici banii lor, mai bine plec în cerșit !...

Fraților, cari știți ce-i martiriul, îndurați-vă și de bietul erou Costa Bănățeanu și-i adunați câțiva lei

ca să-și poată cumpăra o flașnetă și să plece în cerșit— căci dânsul a salvat cinstea steagului românesc pe câmpul de pieire galițian și în urmă mai bine s'a lipsit de o mână, decât să mai lupte alături de călăii neamului său...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

In spital

(DUPĂ MADELUNG)

Mă înduioşam uşor, acasă niciodată nu am umblat să văz bolnavii şi morţii.

Dar acum nici nu trebuia să-i caut căci de pretutindeni ieşiau singuri în calea mea. Am trecut peste morţi pe câmpul de luptă, m'am împiedicat în ei şi nu m'am mai impresionat. Apoi am venit iarăş acasă, în spital, am văzut cum scot îngrijitorii pe targă, cu picioarele înainte, în fiecare zi câte doi-trei camarazi—şi iarăş m'am înduioşat.

Căci pe cât de reci rămânem faţă de suferinţele mulţimii, pe atât de mult ne preocupă soarta unui singur om. Fiecare om e o lume în sine. Nu înţeleg, nu mă impresionez când istoria ne spune despre prăpădul armatelor mari şi fără nume, dar când aminteşte numai un nume, numai soarta tragică a unui singur om—atunci îmi sângerează inima, ca şi când am avea rană şi moarte comună.

Câte săptămâni am zăcut în spital, nu mi-am prea însemnat multe, căci am fost ţintuit la pat, m'am plictisit şi am suferit. Dar am părăsit spitalul şi un bun prieten îmi luase locul. Mergeam mai în toată ziua să-l cercetez, abia atunci am put examina mai bine locul unde zăcusem eu mai înainte.

Al treilea pat dela prietenul meu tocmai muria un soldat. Patul era aşezat lângă fereastră, așa că se vedeau conturile dealului de culoarea toamnei. Tot în această cameră mai erau și alți patru luptători răniți și — ca ironie a sorții — o fetiță ruteancă de opt ani, care ducând apă soldaților în tranșeie, o granată i-a rupt picioarele.

— De ce-i sunt ochii așa de roși? — îl întrebai pe îngrijitor, care se plimbă posac printre muribunzi.

— A plâns săraca de ea toată noaptea — îmi răspunde acesta. — Nu i s'a prins la loc osul dela piciorul drept și a mai trebuit rupt odată.

— Dar dânsul ce are? — îl întrebai mai departe și arătai pe rănitul de lângă fereastră, care era palid și cu ochii împăinjeniți, de mi-a fost greu să-i caut în față.

— O șrapnelă i-a ciuruit spatele — răspunse apropiindu-se de patul camaradului. — L'au ciuruit...

Apoi se uită lung la bolnav, care zace palid și liniștit pe spatele-i ciuruit de gloanțe, căutându-i melancolic în față. După ce l'a privit o vreme zice, nici tare și nici încet, ca și mai înainte, clătinând din cap:

— Nu o mai duce mult. Acuș...

Cutremurat de nepăsarea acestui om față de moarte, mă apropii repede de pat și mă aplec deasupra bolnavului:

— Așa-i că te simți mai bine? — îi zisei — Cauți bine, peste câteva săptămâni te scoli. Și eu am zăcut nouă săptămâni și m'am sculat.

Dar bolnavul nu-mi răspunde, deși-mi părea că ochii lui mari, aprinși de fierbințeală, erau plini de pricepere și viață.

— Unde a fost rănit, în ce luptă?— îl întreb pe îngrijitor, și dânsul îmi repetă întrebarea cu glas înalt, fără ca să primească răspuns. După aceea se apropie și mai mult de bolnav și-l întreabă și mai tare.

Acum deodată îmi păru că bolnavul a înțeles tot ce vorbim și-l întrebăm, numai cât i-au rătăcit gândurile în altă parte, poate era ocupat cu alte probleme pe cari voia să le rezolve înainte de a muri. Dar ca om de treabă nu a voit să ne rămână dator cu răspunsul, de aceea îmi-a Cluj părut că se deșteaptă deodată, deși—cum am spus— ochii lui mari în acest răstimp mă priviau aprinși.

— Cum am fost rănit?—exclamă pe neașteptate și neprietenos, tare și cu glasul profund, în o românească curată, ca și când ar fi declamat de pe scena cutărui teatru național.

— Unde am fost rănit?— repetă și ochii lui, ca două lampioane fixe, ne săgetau aprinși.

— Da, da, unde ai fost rănit?— îl întrebă încă odată îngrijitorul tot așa de tare, precum vorbia bolnavul.

— Am fost rănit în luptă!

— Bine, bine, dar unde?

— Pe ce câmp de luptă?— adăogai eu.

— Pe câmpul cel mare de luptă!— exclamă rănitul, încercând zadarnic să-și ridice capul de pe pernă.

— Da, da, — îl mângâie îngrijitorul — asta o știm noi, dar pe ce câmp de luptă, poate lângă Lemberg?

— Da, lângă Lemberg, eram lângă mitralieră, culcat în șanț, de aceea m'a nemerit șrapnela în spate...

Tăcurăm cu toții și pe când făceam îngrijitorul soldatului rănit de moarte clătina din cap meditănd, și ca să rupă lăcerea zise:

— Se sfârșește...

Vreau să protestez și uit că pentru omul prigonit de soartă nimic nu e mai firesc decât moartea, ori unde, ori când și ori cum s'ar apropia de el. Și nu știu ce alta să-i spun bolnavului decât ce-i mai spusei adineaori, și nu mai primesc răspuns. Totuși într'un târziu îmi răspunde rănitul:

— Da, mă simt cu mult mai bine, mă simt foarte bine, dar mi-e sete, trebuie să beau apă! — strigă rugându-se.

Îngrijitorul îi aduce apă, dar nici acum nu-și poate ridica capul. Bea numai pe jumătate; cealaltă jumătate i-o toarnă în gura deschisă și gâtlejul aprins primește lichidul răcoritor și dătător de viață, înghite parcă nici n'ar fi gâtlej, ci un canal ce duce în internul lui dogoritor de pară mistuitoare. După ce a băut, îl întrebai molcom și timid:

— De unde ești?

— Din Bucovina.

— Poți să le scrii neamurilor?

— Am numai o mătușă bătrână, dânsa a fugit în România, i-am scris dar n'am primit răspuns.

Tăcu o clipă, apoi urmă :

— Mi-am încredințat soarta în mâinile bunului Dumnezeu...

Alta nu a mai spus și noi ceștialalți am tăcut.

Când apoi m'am dus iarăș la spital, tocmai duceau o targă acoperită cu pânză albă. Mi s'a părut că targa e goală și că nu e nimeni sub pânza albă, atât de ușor o purtau îngrijitorii, ca și când ar fi dus numai giolgiul.

Dar când au trecut pe lângă mine, sub pânza dură am văzut fața de ceară a mortului, fața soldatului rănit de moarte pe câmpul de luptă. Iar când am intrat în camera unde a zăcut, lângă fereastra de unde se vedea dealul, patul era gol. aștepta să vină altul.

Sper că mătușa lui bătrână și bună, singura rudenie ce o avea, cetind aceste șire, în cea mai apropiată zi de post va aprinde o lumânare, rugându-se pentru sufletul lui Ion Deleanu, care luptând pentru patria lui mașteră, a căzut rănit de moarte și și-a încredințat soarta în mâinile Dumnezeului care l-a părăsit...

Scrisori din Galiția

(AUTO-CENSURATE)

17/XII (1914). — Astăzi ne trecu trenul peste granița dela nord și ne pomenirăm pe câmpul de luptă.

M'am răsgândit, nu voi scria notițe zilnice în carnet. Văd că ce am notat pe drum, numai pentru mine, sunt numiri de localități și alte observații searbăde. De aceea mă hotărâi să vă scriu vouă, cât mai des, căci poate când mă adresez altei persoane voi reuși să mă exprim într-un fel mai impresionist. Apoi acum în orice moment îmi pot da ortul popii, atunci mi s'ar prăpădi și carnetul și nu ar mai rămâne nimic după mine.

Cum zic, ne aduse trenul tocmai până în dosul frontului. Cum ne-am coborât din mașină ne-am și desfășurat în linia de bătaie, deși mai sunt 15—20 km. până la dușman. O apucăm razna, cățărându-ne pe stânci, prin zăpadă de un metru, pe semne ca să fim complet istoviți când vom ajunge la atacul cu baioneta. Aceasta-i tactica comandanților noștri, când ne mână la atac, întotdeauna.

Când am ajuns în bătaia focului dușman, domnul comandant a dat ordin să ne oprim pe loc, ca bieții recruți, băiețani, să se obișnuiască puțin cu bubuiturile de tun și cu șuierul gloanțelor.

X Sărmanii copii! Cum a fluierat prima șrapnelă peste capetele lor, s'au adunat toți într'o grămadă, ca oile, căutând astfel încurajare. Abia i-am putut face să se resfire iarăs, căci în grămadă i-ar fi omorît granatele polog, pe toți. X

Rămânem deci, pe loc, de azi după amiază probabil până mâine dimineață, ca să ni se oțelească nervii, ori să amortească. Ne-am săpat găuri în pământul înghețat și fumăm pe furis.

Pe lângă noi trec cârduri-cârduri răniții din primele linii și prizonierii, mongoli și siberieni, Poate că ei au adus și vântul acesta nordic, de ne îngheață și măduva în oase.

...Nu mai văd, s'a întunecat. Liniște relativă. Acum doarme... care poate!

20/XII.— Alaltăieri ne-am fost pomenit în alarm. Adecă nu ne-am trezit noi toți, de oarece câțiva au rămas amorțiți de frig, pe loc. Așa de frumos ședeau în tranșeie cu pușca în brațe, ca adormiți, cu trăsături line pe față. Cătanele bătrâne, cari au fost toată iarna aci, zic că cei înghețați au moarte fericită. Adorm și se pomenesc... morți. Dar cu atât mai grozavă e suferința celor ce mai trăiesc și cu membrele înghețate.

Destul că ni s'a poruncit să înaintăm și, vezi bine, am pornit-o înainte. Psihologie generală: pușc pentrucă pușcă și ei, nu-i încotro, trebuie să-mi apăr năcăjita de viață. Cu nițică însuflețire, în alte

împrejurări mai fericite, s'ar fi zis: am intrat în horă, acum să jucăm— joc diabolic, vorbă să fie!

Dar în sfârșit te obișnuiești, le faci toate mașinalicește. instinctul de conservare predomină, nervii se tâmpesc. Până acum numai unuia i-au dat nervii faliment. Când trebuia să stăm în cea mai mare liniște, el sărmanul a început câ cânte... Vezi bine, a „trebuit“ înlăturat ca să nu ne trădeze „tactica.“ L'am îngropat sub niște bolovani (groapă nu am putut săpa în pripă, în pământul înghețat), și a fost trecut pe lista oficială că a murit „moarte eroică“.

3 I. (1915).— ...Alfel toate ca în război: răniți, bătuți, morți, schingiuiți, foame, frig și Cluj insecte. Nu te mira că le pun și pe acestea din urmă între calamitățile războiului; deși flăcării noastre zic că aceste blânde insecte iarna sunt o adevărată binefacere, căci te fac mereu să te freci și prin urmare mișcându-te ești mai puțin expus să îngheți. Dar cum va fi la primăvară, când nu mai avem nevoie de ele? Doar s'o afla vreun „filo-război“ care să rezolve de urgență această importantă problemă strategică, căci eu aici n'am timp să meditez asupra serului antipăduchimei, trebuie să mă scarpin...

12 I.— Precum vezi și din scrisorile mele din urmă, astăzi părem atât de saturați de stagnarea aceasta a războiului, ori am ajuns în acel stadiu al monotoniei, de îi căutăm și războiului mai mult

părțile comice. De fapt, vă mai emoționați voi la vederea răniților și morboșilor cari vin de pe câmpul de luptă; ori nu vă plictisesc istoriile lor despre curare atac? Așa-i că nu vă mai impresionează? Acum le știți toate, toate: unii din văzute, ceilalți din auzite.

Doar că mai meditați uneori asupra unor înțelesuri mistice ale comunicatelor oficiale, buletinele răbdurii ale învingerilor noastre. Ori înțelegeți ce va să zică „am evitat atacul forțelor inamice preponderante”, sau că „ne-am reconcentrat în poziții mai bune”? Noi aicia știm mai bine. De multe ori când voi cetiți acasă „situația neschimbată” — poate că noi am înaintat (eventual în direcție opusă), dar aceste sunt mici accidente, cari nu contează pe un front așa de lung. Adevărul e, că ițele duc la cartierul general, de unde se vede totul și unde să făuresc și rapoartele oficiale. Prin urmare cetiți serios comunicatele oficiale și meditați căci acestea *nu mint* (subliniat de mine), iar eu mă voi mărgini să-ți raportez alte scene și episoade comice, izolate...

22/I.— A trecut luna de când sunt aici. Mă pipăi curios: sunt întreg, și o mai duc cât o biet duc. Abia azi am fost lăsați în rezervă, să odihnim o zi, două. Crezi că voi încerca să recapitulez cele petrecute în aceste zile? Nu! Filosofez și eu ca ceilalți camarazi: ce-a fost am văzut, ce-o mai fi vom vedea!... Ori cam fataliști: O viață avem dela Dumnezeu; de ne va fi dat să trăim vom trăi, de

vom muri, iaca murim— nu costă viața noastră două parale. Apoi de, alta nici nu-i de făcut!

...Dintre tovarășii mei de suferință au mai rămas ca o jumătate. Se primenesc, se curățesc, căci iarăș vor pleca la moarte. În acest restimp își povestesc pățaniile. Iată ce auzii despre un recrut:

Dânsul plecase singur înainte, dintr-o patrulă, să-i iscodească pe Ruși, căci— vorba rapoartelor oficiale — pierdusem contactul cu inamicul... Era vreme frumoasă, soarele pripia, zăpada se topia. Avanpostul nostru se depărtase binișor și tot nu vedea dușmani.

Obosit și flămânzit, se opri în colțul unei păduri, se răzimi de un lemn, lăsă pușca și scoase din traistă o bucată de pâne, din care începu să mănâce cu poftă.

Pe când era să înghită prima bucatură, căută încă odată împrejur și... bucatura i se opri în gât. La o distanță de vre-o 50 de pași era un Rus, care sta și el răzimat comod de un lemn și bea ceva din bidon.

Al nostru se repezi la pușcă, dar Rusul când îl văzu, îi făcu semn cu mâna să stea pe pace; apoi se apropie foarte liniștit de sentinela noastră. Din două vorbe se aflară că amândoi vorbesc aceeaș limbă. Bănățeanul îl îmbie pe dușman cu pâne, iar basarabeanul pe austriac cu votcă— și sfătuiră.

Din vorbă în vorbă începură să se capaciteze, care ar fi mai consult să se predea. Rusul către al

nostru: „Vino de partea noastră. noi și așa o să vă batem, căci suntem câtă frunză și iarbă”. — Al nostru către Rus: „Ba vino tu la noi, eu nu mă predau, căci voi ne beliți de vii, așa o spus domnu căpitan...”

Era cât p'aci să se despartă supărați, când din niște tufe se iviră alți trei ruși bărboși, cu mutră sălbatecă. Al nostru fără să se gândească mult, aruncă pușca și o luă la fugă (cum s'ar zice: tactică în fața forțelor inamice preponderante). Rușii după el, până l'au ajuns, căci al nostru obosise repede, era mai încărcat.

Și ce crezi că i-au făcut?... I-au dat în mână arma, care dânsul o lăpădase, acum ei și-au aruncat-o pe a lor și i-au zis: Du-ne la voi! Inchipuie-ți mândria recrutului nostru că el a făcut singur patru prizonieri ruși. Ar putea fi și decorat pentru această „ținută bravă în fața inamicului” — dacă ar purta mustața răsucită ungurește ca coada de rățoi și de nu i s'ar termina numele în „u” valahic.

Dar stai, că aventura s'a mai completat cu o scenă de ordin politic.

Cum îi ducea sentinela noastră pe cei patru ruși, se întâlnește în drum cu doi honvezi dintr'o patrulă a regimentului unguresc, care era după noi. Honvezii — unul era caporal — îl întreabă ce-l întreabă ungurește pe al nostru, dar românul nu înțelegea. Incearcă el să se explice românește honvezilor, dar acumăștia se făceau că nu-l înțeleg.

Destul că caporalul de la honvezi îi arătă o direcție și îi făcu semn cu mâna să plece într'acolo. Apoi apucară ei să ducă prizonierii, ca să se mândrească cu ei că dâșii i-au prins.

Dar asta se vede că nu le-a părut nici Rușilor cu direptate, ori nu pricepeau ce au de gând să facă cu ei, căci deodată tăbăriră pe cei doi honvezi. Le luară armele și începură să le care la pumni cu nemiluita.

— Sari, frate, că muscalii omor la noi!— strigară honvezii, căroră ca prin minune li se deslegă limba, se văitau ungurește și cereau ajutor românește sentinelei noastre, care privia scena răutăcios, de o parte, BCD Dar în cele din urmă s'au îndurat, a tras câteva focuri în vânt. Rușii s'au lăsat, el iar i-a luat și i-a adus. Astfel acest incident politic, foarte simbolic, se rezolvă în favoarea noastră, pe câmpul de luptă. Honvezii au rămas cu buzele umflate...

— Apoi vezi— se lăuda al nostru— că tot mie mi-a fost dat să-i aduc, că eu i-am prins, adecă ei m'or prins pe mine, tot una!...

Observ că mereu trec pe lângă noi prizonieri ruși, în mare parte oameni voinici, frumoși. Imi închipui că și de partea lor tot așa vor fi trecând, ai noștri...

25/I.— ...Cică din pățania celor patru ruși, cari au prins santinela noastră și apoi s'au predat, ai dracului români s'au învățat și ei. Recrutul nostru

cel păcălit s'a revanșat cel dintâi. Ieri împreună cu alți zece inși au prins o santinelă rusească și s'au răzbnat—predându-se cu toții.

Mie nu-mi vine să crez— ca să zic așa— că Românii și-ar trăda patria-lor maghiară-unitară și națională. Poate că din nebagare de seamă. nevino-vați. Dar, se poate, în urma urmelor. de ce nu...

14/II.— Astăzi plec de aici la spital cu fierbințeli de 40 grade. Acum dacă nu voi muri nici de data asta, apoi să știți că iarăș voi scăpa cu viață și voi fi trimis pe vreun front nou. Așa că mai bine era dacă aș fi ajuns să vă trimit o telegramă din Siberia, cam de cuprinsul acesta: Sunt prisionier sănătos— asemenea dorind la toți...

Dar ce să fac, dacă norocul fuge de mine!

(Pentru aceste scrisori strecurate în „Românul” din Arad, pe lângă toată vigilența censurei militare—descoperit mai în urmă aveam să stau în fața tribunalului marțial, dar am reușit să evaderez cu o zi mai înainte.)

Spre soare-răsare...

— Dezertarea mea —

Dedicată aceluia cari au
câștigat decorații pentru
drăguțului de împărat.

I.

Evadarea

Ajunsesem la cea din urmă răspântie a vieții mele, când trebuia să aleg între viața încă plină de speranțe și moartea mișelească. Am ales, după multă frământare, calea pribegiei spre soare-răsare și — am plecat!

...Unsprezece luni de participare activă la un război pentru mărirea ungurească, văzând cu ochii cum eram sistematic nimiciți, mereu agitat, cu gândul la revoluție și cu privirea scrutând zadarnic zarea dinspre răsărit; reformat de pe câmpul de luptă și reactivat din spital, persecutat și umilit — știe numai Dumnezeu câte nu le-am îndurat! — toate acestea mă slăbiseră grozav, de a rămas numai umbra de mine.

În cele din urmă par că anume căutam prilejul să se isprăvească cu mine. Toată lumea românească din Caransebeș, unde eram cu garnizoana, știa că am să fac o nefăcută și mă evită, dar mă încuraja

cu zâmbete dela distanță. Impotriva stării de asediu începusem să trimit cunoscuților din România scrisori disperate. Iar camarazilor cari plecau pe câmpul de luptă le spuneam, fără înconjur, să se predea cu toții ori, înainte de plecare, să apuce drumul munților...

Nu mă așteptam la alta decât ori să înebunesc, ori să fiu prins asupra acestor fapte de instigație, pentru cari, în cazul cel mai bun, eram împușcat. Și prilejul mi-a venit nu peste mult.

Pe la mijlocul lui Mai (1915) am fost aflat că sunt autorul „Chipurilor din război”, din cari apăruseră cinci foiletoane în „Românul” din Arad și tendința lor ascunsă între șire provocase bună impresie în publicul românesc. Dau cu socoteală că autoritățile nu au voit să facă zarvă politică din considerație față de expectativa blestemată a României. Am auzit numai că au ținut un rechizitoriu strașnic la redacție, iar pe mine, fiind încă în convalescență după pneumonie, m'au atașat din pedepsă proximei companii care stă gata de plecare la frontul italian. Am avut noroc că am scăpat teafăr și încăpățânat am urmat mai departe.

Atunci pentru scrisorile amărite și usturătoare de pe câmpul de luptă, publicate în mod fraudulos întrucât le trimisesem în plicuri provăzute mai dinainte cu ștampila censurei militare, așa că censorul oficial dela redacție nu le-a mai citit, dar după ce au apărut și s'au răspândit a descoperit șiretenia—m'au curentat și m'au aflat...

În 14 Iunie, după amiazi colonelul mi-a pus

în vedere că voi fi arestat, și m-a dat sub supravegherea unui sergent, care mă va escorta a doua zi la tribunalul marțial din Timișoara. Acum eram candidat la moarte sigură, totuși nu m'am speriat: mă tâmpisem binișor. Ori că mă împăcasem cu soarta: cel puțin nu voi mai avea de suferit.

Altfel gânduri confuze îmi frământau mintea, deși la față păream resignat.

Credeam așa: când vor ridica arma cei trei soldații (români, desigur, și ei) ca să tragă în mine, voi striga: Trăiască România-Mare! —cu aceste cuvinte be buze voi să mor. Ori cei trei camarazi români, în acel moment, se vor cutremura, sângele li se va urca la cap și... poate că vor întoarce arma, ca și altă dată, asupra aceluia care comandase foc... Și voi fi răsbunat, voi vedea curgând sânge de ungar, aceasta mă va însălbăteci, voi sări parapetele temniței din cetate și voi porni în goană nebună spre munți urmat de mii de soldați, pară vâlvătăi să se ridice în urma noastră...

Fantazam... Răzbunare, revoluție— sfinte himere cu cari ne-am născut și am crescut—poate că pentru cea din urmă dată v'am visat!

Dar se mai putea că se nu mă execute, ci să mă țină în beciurile mucigăite și să continue a mă șicană, să rânjească paznicii unguri văzându-mă cum mă usuc pe picioare, până ce îmi pierd mintea și mă sfârșesc, Și, de, jurasem nu odată că nu voi muri până ce nu-mi voi răscumpără scump viața.

Toată după amiaza am petrecut-o întins pe

scândurile patului. Sergentul care mă supraveghia era tot un român bănăţean. M-a întrebat că de ce trebuie să mă păzească şi eu i-am istorisit sincer toată păţania mea. Când am isprăvit— poate că avusesem darul să-l emoţionez— l-am văzut că-si trânteste de vatră chipiul şi-l calcă în picioare, descărcând grozave blesteme asupra împăratului şi a slujitorilor lui. Apoi demonstrativ a ieşit afară din baraca de lemn a convalescenţilor, ca si când nu ar mai fi voit să-mi poarte grija.

Atunci încă odată instinctul atavic de viaţă s'a deşteptat în mine, când am văzut izbucnirea sentimentelor înăbuşite. Cine ştie, poate se-mi reuşească să evadez, să mai trăiesc numai până îmi voi vedea visul împlinit. Ori, dacă trebuie să mor cu orice preţ, după ce de atâteaori am scăpat de moarte, atunci cel puţin să ajung până la graniţă, numai doi paşi să fac pe pământul sfânt şi liber românesc, acolo nu-mi pasă, măcar să muşc în ţărână, tot voi muri mai cinstit. A fost deajuns ca un moment să mai raţionez, încolo instinctului şi norocului pot să-i mulţumesc că am scăpat.

...Afară inserase şi o ploaie mărunţă îmbrăcase în negură tot oraşul... Am căutat afară prin o crăpătură: curtea era pustie şi santinela sta la portă sgribulită... M'am repezit la uşă: sergentul de pază sta de vorbă cu o femeie într'un colţ... Am alergat la poartă. nu ştiu anume ce iam spus santinelei şi bietul recrut l'a ascultat pe fostul domn: mi-a dat arma şi centironul cu baioneta şi a plecat... Din

cămăruța de alături mi-am umplut repede buzunarele mantalei cu cartușe și —am dispărut în noapte... Nu știu dacă m'a observat cineva, eu nu mai vedeam pe nimeni, alergam pe stradă zăpăcit, înainte și srângeam arma încărcată; acum eram hotărît se'mi apăr viața...

Aproape să ies din oraș când cineva mă înfască de mână... Ridicasem arma să izbesc; nu voiam să trag, ca să nu se propuce sgomot.

— Ce faci mă, ai înebunit, unde te duci ?

...Era un bun prieten, studentul T.*) cu care făcusem de atâtea ori planuri revoluționare împreună. Dânsul, reformist de șase ori, acum era chemat a șaptea oară și ca j / doua zi trebuia să se prezinte. Era îmbrăcat civil și numai un bastonaș avea în mâni. M'am desmeticit imediat:

Mă, eu fug, mă împuscă, auzi, trebuie să fug la munți, tot una!

— Atunci haide, că vin și eu cu tine...

Așa ne întovărășirăm și plecarăm amândoi.. Am ieșit din oraș și am apucat lanurile, tufele și bălțile, prin întuneric beznă. Mergeam gâfăind, tăcuți, trebuia să ne îndepărtăm cât mai mult de oraș până în zori. Înaintea noastră mai erau câteva sate pe cari după lătratul câinilor le-am înconjurat. Totuși am nemerit și într'o grădină, la marginea unui sat, am intrat și în curte, o femeie a început să țipe,

*Acum se poate spune: era Dr. Corneliu Teicu, actualul primpretor din Sasca.

abia ne-am descurcat dintre garduri, cu mâinile ju-
puite. Undeva, un călăreț a trecut în goană pe lângă
noi și pitulându-ne ne-am pierdut. Abia mi-am aflat
tovarășul care își pierduse ochelarii și pălăria, așa
că m'a urmat cu capul descoperit. Era scurt de
vedere și cam slab de picioare, începusem să mă
tem că nu se va putea ține de mine.

II.

Pribegia

...Dimineața ne-am pomenit pe muchea unui deal și ne-am oprit. Aveam de gând ziua să rămânem aci și să ne odihnim cu schimbul, deși nu puteam adormi de agitați ce eram.

Când se făcu ziua bine, văzurăm că abia la patruzeci de pași mai jos șerpuește o șosea și ceva mai departe se întinde un sat (probabil comuna Turnu) pe o colitură a râului Timiș. Cei dintâi oameni pe cari i-am zărit trecând pe șosea pe lângă noi, erau patru jandarmi împănați. Veneau dinspre oraș și mergeau cu pas grăbit spre sat.

Abia m'am putut stăpâni să nu trag, așa m'am înținat la vederea penei de cocș. Poate că tocmai pe noi ne urmăreau, prin urmare aci nu mai puteam sta, trebuia să ne căutăm un ascunziș mai bun. Și de dimineața până la amiazi ne-am târît pe brânci prin tufe, până am ajuns într'un desiș care ne oferia un adăpost mai sigur, unde nu puteam fi observați. Am stat pitulați, tăcuți până seara, când am pornit mai departe dibuind prin tufe, peste ape, din deal în vale, toată noaptea.

A doua zi de dimineața, după ce s'a mai respirat ceafa, la câteva sute de pași spre dreapta se

întindeau tranșeele făcute împotriva României de prizonierii Ruși, în primăvară. Acum erau păzite de numeroase patrulle dela regimentul unguresc, care cu câteva zile mai înainte schimbasese garnizoana cu noi. Doi soldați tocmai arătau, unui gradat, cu mâna în direcția pe unde trecusem noi cu câteva minute mai înainte. Pe semne auziseră foșnetele și bănuiau ceva; nici aci nu era de stat. Ne-am târît iarăși pe brânci câteva ore până lângă o pădurice și privind în vale la stânga alt sat (mi se pare comuna Borlova) se întindea înaintea noastră. Acum însă am intrat în pădure și nu ne-am mai temut.

Toată ziua am mers prin pădure până a înserat. De două zile nu mâncasem nimic și nu dormisem de loc. Tovarășul meu a început să aibă amețeli, eu eram obișnuit. Am beut apă limpede de izvor, am căutat un culcuș potrivit, unde era pădurea mai deasă și ne-am culcat... Deasupra pe cerul posomorât mai scăpăra câte-o stea, iar în vale se auzea șgomotul surd al unei ape mari. Trebuia să fie Bistra-Mărului... Am oțtat mai ușurați, ieșisem din raionul satelor și ne apropiasem de creierul munților...

Obosiți cum eram dormirăm ca morți. Numai tovarășul meu, mai nervos, m'a deșteptat de câteva ori când grohăiau mistreții ori alte fiare sălbatice se învăteau în jurul nostru, cari însă fugeau când aprindeam un chibrit.

A treia zi răcoarea dimineții m'a deșteptat. Se arăta o minunată zi de vară cu cer senin. În-

țepenisem, abia m'am ridicat. Tovarășul meu dormia ghemuit, cu ghenunchii la gură. Mi-am desbrăcat mantaua și am pus-o peste dânsul, apoi am încercat să mă urc într'un copac, ca să cercetez împrejurimile. dar nu aveam putere. Făcui câțiva pași înainte, de unde se auzia sgomotul apei și ieșii la lumină.

În vale Bistra curgea în valuri săltărețe peste bolovanii de stâncă. În zarea depărtării se deosebiau conturile unui vârf de munte înzăpezit, de după care răsăria soarele maiestos. Am rămas în extaz : acolo, acolo e România, leagănul sfânt al speranțelor noastre ! Imi părea aproape de tot și mi-am strigat tovarășul pe nume să vină să pornim năvală spre soare-răsare. Dar tovarășul nu-mi răspundea... M-am dus la dânsul și l'am clătinat ușor cu piciorul... Nu se mișca... M'am aplecat asupra lui și l'am cercetat... Mai respira ușor, nu era mort. Repede i-am desfăcut haina la piept, l'am frecat pe tâmplă și pe mâini, abia într'un târziu s'a trezit :

— Ce-i, unde sunt ? — m-a întrebat speriat și iar a căzut în nesimțire. Cu greu l-am târât până în vale la apă, unde i-am udat capul până și-a venit în fire. Atunci l-am ridicat să-i arăt soarele cum răsărea... A privit lung și o lacrimă i-a brăzdat fața.

— Haide să mergem ! — mi-a zis cu vocea stânsă și am plecat. Mi-am deschis mantua și l'am lăsat să se țină de aripile ei înapoia mea, așa l'am târât după mine. Acum mergeam pe cursul apei în sus, aci era prea mare și repede, nu o puteam

trece. Apoi am cotit puțin la dreapta și-am ieșit pe o colină. Jos se vedea valea Timișului cu orașul de unde pribegisem: aproape, ne părea foarte aproape. Prin urmare România trebuie să fie încă departe, foarte departe...

Am privit la tovarășul meu: era pierit, dar nu zicea nimic, nu se văita. Mi-a apucat iarăși pulpana mantalei și o pornirăm la stânga, să nu mai vedem orașul, originea suferințelor noastre. În drum am aflat câteva căpșune întârziate și l-am lăsat pe dânsul să le mănânce toate. Eu, după o metodă însușită pe câmpul de luptă, sugream fire de fân: aveau suț dulce, bun, — dar numai ne-am așătat foamea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Când ajunse soarele deasupra capului pe la amiază, ne-am pomenit chiar pe locul de unde plecasem în zori. Am răătăcit... Tovarășul meu când și-a revăzut culcușul de peste noapte și a înțeles situația, ca trăznit a căzut grămadă, leșinat. L-am privit uituc și îl mustram în gând: De ce a venit? Cel puțin el nu era amenințat cu moartea. Mu putea sta acasă până i-ar fi venit și rândul lui. Dar s'a înfrățit cu mine și nu mai am drept să-l cert. Bine a făcut, mai bine aci, decât să moară pentru țara ungurească! — Mai în urmă își deschide ochii și-i îndreaptă rugător spre mine:

— Impușcă-mă și scapă cel puțin tu, eu te împiedic, nu mai pot!...

Să-l impușc, nu puteam. Un singur dușman cred că am ucis în război și mi-a părut rău, dar

nu am avut ce face, căci altfel m-ar fi omorît el pe mine. Dar pe tovarășul meu să-lucid, nu aveam dreptul. Cel puțin de ar fi ungur, atunci nu ar fi păcat...

-- Impușcă-mă, nu mă împuști? — m-a rugat din nou și eu i-am răspuns hotărît: nu! Atunci s'a ridicat cu chin dela pământ, și-a apucat capul în mâini, a început să sbiere și a pornit legănându-se spre râu... Am mers după el câțiva pași, până la povârniș, apoi l-am lăsat să se ducă până nu l-am mai văzut... Mi s'a părut în urmă că văz o mogâldeacă acățată de un butuc, ducându-se pe valurile Bistrei în jos... Am închis ochii, m-am lăsat în iarbă și am încercat să meditez...

...Așa se sfârșise odinioară expediția căpitanului Scott la polul sudic. Au murit toți, unul înebunise, iar căpitanul și-a scris impresiile până a murit... Mi-am scos și eu carnetul din buzunar și am început să scriu senzația foamei și scopul sfânt care m-a călăuzit în viață și pentru care mor. Poate că mi va afla cineva cadavrul și însemnările, să rămână ceva și după mine... Am scris, am scris cu mâna tremurătoare, cu slove mari și încâlcite, până am căzut în letargie, ori am așipit...

Inserase când m-am deșteptat cu arma pe genunchi și carnetul în mână. Eram singur. Mi-am strigat tovarășul pe nume. Nici un răspuns. Atunci m-am ridicat, tot mă mai țineau picioarele. Mai puteam merge și m-am hotărît să merg până mă voi putea târi și nu-mi voi pierde conștiința — și m-am

târît toată noaptea, la raza lunii, pe cursul apei în sus.

Zorile celei de a patra zi m-au aflat cu corpul pe jumătate în apă. Nu știu, poate că am încercat să trec apa și am amețit. Ori că m-am prăvălit de pe colina de alături și m-am oprit în râu, nu-mi aduceam aminte. Am deschis ochii mari și am privit mirat în jur de mine. Un melc mare se târa alene pe o foaie lată. Instinctul foamei m'a biruit. M-am repezit la melc, i-am spart casa și l-am înghițit dintr'odată. Am căutat prin buruieni și am mai aflat un melc mare. Il simțiam în gură cum se adună, dar l-am înghițit. Gura mi se umpluse de materie cleioasă și m-am coborît la apă să mi-o spăl. O broască mare sări de pe mal și iar se ivi în apă. Am năvălit prosteste după ea în râu să o prind, să o mănânc... Mi-a scăpat.

Dar minune, apa era numai până la brâu, mai câteva eforturi și ajunsei pe malul celalalt. Acesta îmi era scopul de două zile și acum mi-a reușit. Voi merge spre muntele de după care răsare soarele, trebuie să ajung, căci vreau. Nu voi pieri de foame, mănânc orice... Și am început să înfulec frunze, iarbă, scoarțe de pe copaci, ghindă, tot ce am aflat. O cucuvaie speriată de undeva s'a oprit pe o creangă în dreptul meu. Am întins arma și am tras fără să mă gândesc că aș putea fi descoperit după răsunet. Mâna mi-a tremurat și nu am nimerit. Cucuvaia a sburat o bucată și iar s'a oprit. Am alergat ușurel după ea, baia rece mă înviorase.

am alergat mult și am mai tras de două ori, dar mi-a scăpat.

În goană după vânat m'am pomenit pe un plai. Boarea dela munte îmi aducea înghieț în oase. Eram cu hainele ude și la înălțime mare, pe alocurea mergeam peste omăt. Am obosit iarăș, mergeam numai câte zece pași și iar mă lăsam jos. Acum eram convins că nu voi mai ajunge viu dimineața zilei următoare. În neștire am început să trag focuri în vânt și să ascult... Altă minune: Din depărtare venia ecoul lătratului slab al unui câine și tilincăitul clopotelor unei turme de oi. Mi s'a părut că aud un concert îngeresc, am înviat și am plecat repede înainte vrăjit de răsănet.

Seara prin o pădurice am ieșit în fața unei stâne. Nu am stat mult de chibzuială, mi-am făcut cale cu patul puștii printre câini și am intrat. Înăuntru, împrejurul focului, erau pitulați un bătrân și trei copilași cari au sărit speriați. Le-am dat binețe, ca în povești:

— Bună seara, oameni buni!— le-am zis cu glasul muiat.

— Bună să-ți fie inima, flăcăule— mi-a răspuns cel bătrân.— Dar ce vânt te-a adus pe la noi?

Un moment am ezitat, ori m'am temut și am vrut să mint:

— ...Am fost în patruleă, moșule, și m-am ră-tăcit prin munți...

Bătrânul m'a măsurat cu privirea din creștet până în tălpi: eram murdar și rupt. Apoi a spus

copiilor să iasă afară, s'a apropiat de mine și mi-a pus mâna pe umăr. prietinește :

— Măi, cătană, spune adevărat, nu te teme, așa-i că vrei să fugi în Țară ?

Eram descoperit... Ce puteam face, în fața acestui moșneag cuminte ? Mi-am plecat capul și am recunoscut :

— Așa-i moșule, fug, au vrut ungurii să mă împuște, trebuia să fug, faceți-vă milă să nu mă trădați...

— Lasă, măi frate, cine să te vânză, eu să te vânz, că doar suntem Români ; noi să ne vindem, că doar destul ne-au vândut ei și ne-au prăpădit. bată-i mama lui Dumnezeu să-i bată !... Bine că ai scăpat de ei până aci, vei fi ilamând ? Auzi la el, să-l vânz eu, asta-i.

Am voit să-i sărut mâna acestui moșneag în-suflețit, stăpân încătușat al plaiurilor bănățene, dar nu m-a lăsat. A chiebat copiii înăuntru, li-a spus să mă descalțe și pe când îmbucam pe nerăsuflete brânză cu măvăliță, dânsul îmi povestea molcom că are și el patru copii : doi au murit în Galiția, unul e prins la Ruși și scrie că-i merge bine, al patrulea de două luni s'a dus și nu mai știe de el. L-a sfătuit el pe cel mai mic să treacă în țară, dar n'a putut, că sunt toți însurați, au copii, avere, părinți...

— Dumneata nu ai ?

— Ba am, moșule, cum să nu am.

— Tot ești mai tare de inimă ; ai mei nu s'au

îndurat, că s'a auzit că cei de dincolo nu mai vin... He, dacă ar fi venit când erau acasă și copiii mei !...

Și a rămas tăcut, clătinând din cap, cu privirea pierdută în para focului... Apoi mi-au așternut un cojoc, m-am încolăcit în jurul focului, am adormit și m-am visat în rai...

Dimineața la despărțire, bătrânul mi-a strâns amândouă mâinile și m-a rugat să le spun fraților din țară. dacă voi trece, că el, Achim Turneanu, de pe Muntele-mare, a avut șapte sute de oi : patru sute i le-a luat cu sila stăpânirea și i le-a plătit bine, iar celelalte trei sute vrea să le dea gratis și de bunăvoie armatei române, să facă un praznic mare când vor cobori dorobanții din vârful Tarcului la stâna lui... I-am mulțumit, i-am făgăduit și am plecat.

III.

Salvat

De aci înainte, cinci zile cât am mai făcut până la graniță, în toată seara am tras la câte o stână și le spuneam ciobanilor fără înconjur : Fraților, sunt fugar, au vrut ungurii să mă pună sub picior și am fugit; faceți bine și mă găzduiți!— și toți mă primiau cu bine, odihnim la dânșii și la plecare îmi umpleau buzunarele cu brânză și mălai.

Greutăți aveam numai cu mersul, slăbisem rău și mă rătăceam adeseori. Ciobanii îmi explicau drumul așa de minuțios, de mă zăpăceau: Mergi înainte, apuci la stânga, ocolești la dreapta, cobori, sui—așa că mai mult mă orientam singur după vârful muntelui Țarcu, de după care văzusem mai întâi rășarind soarele și pe care țineam ochii de o săptămână.

A șaptea zi seara am ajuns pe plaiul Orășanilor, lângă muntele dorit și am tras mai de vreme la o stână. Cum mă apăram de câini, un cioban de vârstă mijlocie a ieșit să-i gonească, m'a privit lung și mi-a întins mâna râzând :

— Noroc, spionule, să trăești, bine-ai venit!

Am tresărit și m'am tras câțiva pași înapoi nedumerit.

— Apoi de noi să nu te temi, că la noi ai ne-merit bine, dar or fost asară doi jandari pe aici și ne-au spus că dacă te prindem putem să te omorîm, că ne plătesc bine, că ești spion și ai vrut să faci revoluție. Ho-ho-ho, bine că n'am avut o pușcă să le arăt eu cum a făcut Horia dreptate...

Am prins curaj, i-am strâns mâna și am intrat în colibă. Acolo, ca să mă încredințeze de sinceritatea lui, a dat la o parte de pe perete o piele de oaie, de după care apăru tabloul familiei domnitoare române, chipul lui Lucaciu, Iorga și al altor fruntași din țară și dela noi. Era un cărturar iscusit, în curent cu politica românească; mi-a spus că e abonat la „Foaia Poporului” și „Liberatea lui popa Moța”. Într'un moment de intimitate i-am spus că scriu și eu la gazete și nu m'a mai slăbit.

În acea colibă săracă de sub muntele Țarcu, am făcut politică națională până târziu: eu, un biet fugar și cu el, un umil cioban, am mărit România până la Tisa și l'am încoronat în Alba-Iulia pe „împăratul” Ferdinand al tuturor Românilor. Apoi s'a culcat afară la ușă, ca un câine credincios, să mă păzească, să nu fiu cumva surprins de jandarmi și arestat.

Pe la miezul nopții am tresărit din somn la chelălăitul câinilor. Am strâns arma, m'am repezit afară și am așteptat. Nu peste mult sosi din vale și ciobanul meu:

— Nu-i nimic, du-te de te hodinește, a fost ursu și a junghiat patru oi; nu face nimic, bine că

nu au fost jandarii. Adică și dacă ar fi venit, nu ne temeam!— și privi cu jind la arma mea.

Dimineța m'a petrecut până departe, să-mi arate calea până la un alt munte, Murariu, în vârful căruia e granița. Mi-a dat și recomandaje către un alt cioban, să mă găzduiască, „că-i domn de român și-i tare învățat, dar îi năcăjit...” A voit să-mi dea și bani, nu știa cum să mă facă să-i iau: stăruia că mai are de plată două coroane în abonament la „Libertatea” și i-a părut rău că nu i-am luat.

A noua zi dela plecare, seara, mă cățăram pe stânci, prin zăpadă, peste prăpăstii, după ultima indicație a ciobanilor, spre vârful muntelui Murariu. unde e granița. De cu seară am început să urc și abia dimineța am ajuns. Picioarele mi se îndoiau, dar o putere supraomenească mă mâna mereu înainte. Acum nu mă temeam de nimeni și de nimic, deși eram la punctul cel mai riscat. Mai aveam patru cartușe la mine și trăgeam bine: trei unguri trebuiau să cază, iar cel din urmă glonte mi l'aș fi rezervat mie, dacă altceva nu mai era de făcut.

Când mijia de ziuă eram în vârful muntelui. Am pus baioneta pe armă și degetul pe trăgaci și dibuiam alunecând pe ghiață, prin ceață, spre ținta mult dorită. Inima îmi bătea să-mi spargă coșul pieptului... Deodată m'am pomenit în fața stâlpului de graniță... Eram prea istovit, nu mă mai puteam emoționa, numai așa îmi explic că în acel moment nu am înebunit de fericire... Am început săstrig „ura!”

ieșit din fire, mai sălbatec de cum se strigă la atacuri și am năvălit pe lângă stâlp la vale, am alunecat pe ghiața lucie și am mers o bucată bună de-a rostogoala, până m'am oprit în o tufă, pe teren înverzit.

Nu mai simțeam nici o durere, eram în România și eram salvat. Am privit cu ochii umeziți de lacrimi, tremurând de bucurie, la soarele ce răsăria răspândindu-și bogatele-i raze de aur asupra binecuvântatelor plaiuri românești. Am ingenunchiat, mi-am făcut cruce, m'am aplecat și am sărutat cu evlavie pământul făgăduinței, pământul sfânt... Apoi mi-am întors capul să mai văz încă odată pământul părinților și fraților, pe cari i-am părăsit poate pentru totdeauna..

Cluj Cluj / Central University Library Cluj

Atunci auzii o pocnitură de armă și un vâjăit de glonte. Nu m'am speriat, eram obișnuit din război. Încă o pocnitură și glonte se sparse pe un bolovan de piatră lângă mine, sdrobindu-mi cu o pietricică un deget dela mâna dreaptă. Am căutat într'acolo: pe soclul stâlpului dela graniță, care rămăsese cu câteva sute de pași înapoia mea, sta răzimată o mogâldeață neagră cu pană de cocș la chipiu și se pregătia să repeteze cu arma. Mi-am strâns și eu pușca la obraz și am ochit liniștit, nici în picior, nici în piept, ci tocmai acolo unde se îmreună sprâncenele și cu un deget mai sus. Am tras și țintesc bine, cred că am nemerit: mogâldeața a dispărut de cealaltă parte. Am așteptat înfrigurat, să mai vină și alții; i-aș fi cules pe toți! Dar nu s'au mai ivit...

În schimb din vale apăru un câine și după el doi ciobani, cari îmi făceau semne cu pălăriile să vin și am coborât la ei. Unul m'a privit lung în față :

— Servus, domnule, nu mă mai cunoști? Ai venit și dumneata, ai tras de bucurie hai și noi am tras trei focuri când am trecut...

Eram complet zăpăcit de atâtea întorsături și la toate întrebările le răspundeam că da, ori ba. Dâșii amândoi, erau dezertori dela regimentul meu, singurii pe cari i-am întâlnit de atunci. Cu unul zăcusem împreună în spital, în iarnă, și când a ieșit l'am sfătuit să dezerteze. Au și plecat ei prin viscol șapte inși. Cinci au înghietat în munți (auziseam și eu pe la Paști că s'au aflat în munți cinci cadavre de soldați sfâșiate de lupi), numai ei doi au reușit să scape. Celalt mai avea și acum rană cum îi înghietaseră picioarele.

M'am lăsat să mă conducă unde or vrea și m'au dus pe valea Scărișoara, la stâna lui Ilie Anghel din Orzești, transilvănean și el, înstărit. Am rămas de m'am recules până a doua zi, iar la plecare badea Ilie mi-a strecurat un franc în palmă :

— Ține, mă băete, poate că o să-ți prinză bine, că nu-i toată lumea ca noi...

Am voit să păstrez francul spre amintire, dar am fost nevoit, mai în urmă, să-l schimb la București. Camarazii dezertori, angajați ciobani la stâna lui badea Ilie, la plecare m'au încurajat :

— Dumitale o să-ți meargă mai bine ca nouă, că scrii frumos și ești învățat.

Am plecat încărcat cu speranțe și în 25 Iunie n. seara, a unsprezecea zi dela plecare, m'am predat autorităților românești din Baia-de-Aramă, cari m'au desarmat. Am făcut carantina reglementară de cinci zile și după o trecătoare bănuială de spionaj și o explicație de o zi în chestia întărnării la Șipote, am fost lăsat să merg liber mai departe.

Când am ajuns în Craiova, ziarele aduceau știrea din București, că manifestații ardeleni, cari cereau România-Mare, au fost bătute pe Calea Victoriei de... poliția română. Nu puteam înțelege și am rămas multă vreme abătut, cu ziarul în mână...

Am tânjit trei săptămâni și după ce m'am întremat puțin, am venit în capitală și eu, să aștept, după atâtea suferințe : răsăritul soarelui și pentru noi.

Au trecut trei luni de când sunt în România mică. În acest restimp am văzut că soarele, care m'a fascinat din copilărie și m'a călăuzit în pribegie, soarele vieții românești— nu răsare nici la București...

Și am mai văzut ceva : că acolo, de unde am pribegit eu, acolo zi de zi soarele apune.

Și astăzi cine știe dacă nu mi-o părea rău că am venit!

București, Noemvrie 1915.

(Acestea le scriam în desperare, atunci când România întârzia să intre în război. Astăzi de sigur nimeni nu e mai fericit ca noi, cari uităm toate suferințele trecutului, văzându-ne visul împlinit.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cuprinsul

	Pag.
Câmpul de luptă	5
Atacul :	
I. Dum-dum și măcel	7
II. Excitantele	13
III. Inmormântarea	18
Chipuri din război :	
Tragedia unui cioban	23
O conversație peste Dunăre	29
Camaradul meu jigan	35
Celui dispărut...	40
Moartea gornistului	44
Ave Caesar!..	48
Steagul nostru	53
In spital	60
Scrisori din Galiția	65
Spre soare-răsare :	
I. Evadarea	73
II. Pribegia	79
III. Salvat!	88

BCU Cluj Central University Library Cluj